

έγκληματολογία: μιά έπιστήμη γιά επανεξέταση

της
Λούλας Θανοπούλου-Σιγάλα
Δικηγόρου

Ἡ συμμετοχή σ' ἓνα συνέδριο έγκληματολογίας¹ μπορεί νά αποτελέσει μιά ευκαιρία γιά νά θέσει κανείς ξανά όρισμένα έρωτήματα σχετικά μέ τήν έπιστήμη, τό αντικείμενό της καί τήν κοινωνική της άποστολή.

Ἡ έμμονή στήν παραγοντική προσέγγιση τοῦ έγκληματικού φαινομένου, ἡ ύποβάθμιση τοῦ ύποκειμένου τῆς έγκληματικῆς πράξης σέ μιά πραγματικότητα «διαφορετική» ἀπό τήν κανονική, ἡ έλλειψη κάθε άναφορᾶς στίς κοινωνικές δομές πού προκαλοῦν τήν έγκληματικότητα, δέν εἶναι παρά μερικά μόνο έρεθίσματα, άρνητικά κατά τή γνώμη μου, πού άναφέρονται στό χώρο τῆς μελέτης τοῦ έγκληματικού φαινομένου.

Ο ευρύτερος κοινωνικός χώρος μέ τή δραματοποίηση τοῦ λόγου πάνω στήν έγκληματικότητα καί τήν ανάπτυξη τῆς «έγκληματολογίας τοῦ κοινού αίσθηματος», άποτελεῖ ἓνα πολύ πιά γόνιμο σέ άρνητικά έρεθίσματα πεδίο, κι αὐτό έχει μιά ιδιαίτερη σημασία πού δέν πρέπει νά άγνοεῖται ἀπό τό μελετητή.

Ζοῦμε σέ μιά έποχή όπου ἡ έγκληματικότητα έχει γίνει «τυπικό θέμα». Ἀπ' τά πρώτα φύλλα τῶν έφημερίδων ὡς τοῦς λόγους τῶν δημοσίων άνδράν, οἱ γενικεύσεις, οἱ άφορισμοί, ἡ δημιουργία τῶν έντυπώσεων, διαμορφώνουν τό δημόσιο αἶσθημα σχετικά μέ τό φαινόμενο καί ένισχύουν τήν άνασφάλεια καί τό φόβο τῶν πολιτῶν. Αὐτό έχει σάν συνέπεια τό αἷτημα γιά έπιτακτικότερη καταστολή στό όνομα τῆς Δικαιοσύνης.

Παντοῦ οἱ σφυγμομετρήσεις τῆς κοινῆς γνώμης φέρνουν σέ φῶς αὐτό τό παιχνίδι τῶν σχέσεων άνάμεσα στό αἶσθημα τῆς άνασφάλειας—έτσι πῶς μετατρέπεται σέ σκεπτικισμό άπέναντι στοῦς θεσμούς πού λειτουργοῦν στό χώρο τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης—καί στή σκλήρυνση τῆς στάσης τοῦ Συστήματος άπέναντι στήν έγκληματικότητα. Ἔτσι, ἡ ὅλο καί μεγαλύτερη άστυνόμευση τῶν πολιτῶν σέ κάθε πτυχή τῆς ιδιωτικῆς τους ζωῆς, ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη τυποποίηση συμπεριφορῶν σάν «έγκληματικῶν», έμφανίζονται σάν άπαίτηση μιάς κοινωνίας πού αἰσθάνεται ὅτι άπειλεῖται. Καί ἡ ἔξουσία, πότε έπιστρατεύοντας καί πότε έκμεταλλευόμενη τό ὅπλο τῆς δραματοποίησης τῆς έγκληματικότητας, καταφέρνει, μέσα ἀπό τή διαδικασία τῆς ευαίσθητοποίησης τῶν πολιτῶν στά θέματα τῆς ασφάλειας καί τῆς τάξης, νά δημιουργεῖ κοινό τόπο άναφορᾶς προσώπων διαφορετικῶν ὡς πρὸς τήν κοινωνική τους προέλευση, καί νά μεταθέτει τό ένδιαφέρον ἀπό θέματα πιά καυτά σέ θέματα πού ά-

1. Πρόκειται γιά τό 1ο Μεσογειακό Συνέδριο Νεανικῆς Έγκληματικότητας πού έγινε στό Κολιμπάρι Χανίων ἀπό 24-26 Μαΐου 1979.

ποτελούν τό *Light Motive* της εξουσίας. Ἡ ἀνέργια, ὁ πληθωρισμός, ἡ γενικότερη κρίση τῶν συστημάτων, ἀποτελοῦν ἀπλά φαντάσματα μπροστά στό «λύκο» τῆς ἐγκληματικότητας.

Ὅλ' αὐτά, ἐρεθίσματα πού ἀντιπυθύνονται σέ κά-
θε «πολιτικό» ἄνθρωπο, ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη σημα-
σία καί σοβαρότητα, ὅταν «δέκτης» εἶναι ἐκεῖνος
πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἐγκληματολογία καί τό ἀν-
τικείμενό της. Οἱ «ψευδοπροφάνειες» τοῦ κοινού
αἰσθήματος πού ἐπέτρεπαν στόν καθένα νά ἀπο-
φαίνεται ἀπό θέση ἐιδικοῦ στό θέμα, καί πάνω στίς
ὁποῖες στήριξε ἡ ἐπιστήμη τήν «ἰδιαιτερότητα» τοῦ
ἀντικειμένου της καί τήν «ἀνθρωπιστική» ἀποστο-
λή της, δημιουργοῦν ἕνα ἐπιστημονικό καί ἠθικό
χρέος στό σημερινό μελετητή τοῦ χώρου:

(I) νά τοποθετήσει τήν ἐπιστήμη στό ἱστορικό πλαίσιο
πού γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε,

(II) νά δεῖ στό φῶς τῶν ἱστορικῶν, κοινωνικῶν καί
πολιτικῶν σκοπιμοτήτων τή διαμόρφωσή της σέ
σύστημα γνώσης,

(III) νά δημιουργήσει, μέσα ἀπ' τή συνειδητοποίηση
τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης, ὀ-
ρισμένες προσβάσεις ἐν ἑλπίσει πού θά ἔδιναν
ἐγκληματολογία ἕνα καινούργιο ἀντικείμενο ἀπο-
καθιστώντας τήν παράλληλα σάν αὐτόνομο σύστη-
μα γνώσης στόν εὐρύτερο κοινωνικό καί πολιτικό
χώρο.

I. προσπάθεια ἱστορικής τοποθέτησης

A. Ἐγκληματολογία καί ἱστορικός χώρος τοῦ XIX αἰώνα (τό ἱστορικό πλαίσιο)

Πρώτα ἀπ' ὅλα, ποῖο εἶναι τό ἱστορικό πλαίσιο
μέσα στό ὁποῖο γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε ἡ ἐγ-
κληματολογία. Ἡ ἱστορία της, ὅπως καί τῶν ἄλ-
λων ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, δέν εἶναι παλιά.
Στήν πραγματικότητα, συμπίπτει μέ τήν ἐδραίωση
τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, τό 19ο αἰώνα.
Κι ἂν προτεῖνουμε ἐδῶ μιά ἱστορική προσέγγιση
τῆς ἐγκληματολογικῆς γνώσης καί πράξης, δέν εἶναι
ἀπ' τή φιλοδοξία πρόθεση νά ἐγγράψουμε τό συγ-
κεκριμένο σύστημα γνώσης (*Savoir Criminologique*)
στίς κοινωνικές δομές πού τό προκάλεσαν καί
προσδιορίζουν μέχρι σήμερα τή λειτουργία του—
πράγμα πού ἀξίζει ν' ἀντιμετωπιστεῖ καθαυτό καί
ἄν ἐνκαιρικά ὅπως ἐδῶ—ἀλλά ἀπό τή διάθεση νά
δώσουμε στό θέμα τίς ἱστορικές του διαστάσεις,
πράγμα πού συχνά λησμονεῖται.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐγκληματολογίας συγγέται συνή-
θως μέ τήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν μεγάλων
ὀνομάτων—*Ferri-Lombroso-Tarde*—ἀποκομμένη
ἀπ' τόν συγκεκριμένο χώρο πού ἔδρασαν οἱ ἄνθρω-
ποι αὐτοί καί τίς ἱστορικές ἀναγκαιότητες πού
προσδιόρισαν τό μήνυμά τους.

Ἀπό τόν XII ὥς τόν XIX αἰώνα μιά βαθειά μετα-
βολή πραγματοποιεῖται στόν κοινωνικό χώρο τῆς
Εὐρώπης. Πρόκειται γι' αὐτό πού ὀνομάζουμε σάν
πέρασμα ἀπό τό φεουδαρχικό στό ἀστικό σύστη-
μα, ἀπό τήν ἐπαρχία στίς πόλεις. Ἀπ' τό πρώτο ἡ-
μισυ τοῦ XIX αἰώνα, ἡ πόλη ἀποτελεῖ τόν καμβά
τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐδρα τῆς οἰ-
κονομικῆς καί πολιτικῆς ἐξουσίας, ἔδρα τῶν ὀργά-
νων καταστολῆς ἀλλά καί ἰδεολογικοῦ κέντρου, ἀπο-
τελεῖ τήν εὐαίσθητη πλάκα, ὅπου θά ἐγγραφῶν ὁ-
λες οἱ προσδοκίες, οἱ ἀπογοτεῦσεις, οἱ ἀπαιτήσεις
καί οἱ διαμάχες ἀνάμεσα σέ καταπιέζοντες καί κα-
ταπιεζόμενους.² Στίς μεγάλες πόλεις θά πραγματοποιη-
θεῖ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί
στή μπουρζουαζία, σάν λογική συνέπεια τῆς σώρευ-
σης τοῦ κεφαλαίου σ' αὐτές καί τῆς καθυπόταξης
τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ (ἀγροτικῆς κυρίως προ-
έλευσης) στήν ὑπηρεσία του.

Μέσα σ' αὐτό τό καινούργιο ἀστικό-βιομηχανικό
πλαίσιο, οἱ ἔννοιες τῆς «τάξης» (*ordre*) καί τῆς ἐγ-
κληματικότητας θά κληθοῦν νά παίξουν ἕνα ρόλο ἰ-
διαίτερα σημαντικό. Στήν πραγματικότητα, ἡ
φροντίδα γιά τήν τακτοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ χώ-
ρου ἀνατρέχει στήν πρώτη οἰκονομική ἐπανάσταση
τοῦ XII αἰώνα πού ἔθεσε τίς βάσεις γιά τήν ἀνάπτυ-
ξη τῶν ἀστικῶν κέντρων. Στή συνέχεια, μέ τήν τε-
χνολογική πρόοδο καί τό νέο καταμερισμό τῆς ἐρ-
γασίας, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς
καί τοῦ κοινωνικοῦ χώρου συντελεῖται μέ γνώμονες
τήν αὐξηση τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν καί τή
διακίνηση τῶν πληθυσμῶν πού τήν ἀκολούθησε.

Μιά καινούργια τάξη πραγμάτων ἐπιβάλλεται πα-
ραγκωνίζοντας τίς παλιές θρησκευτικές ἀξίες, μέ
ὅλες τίς συνέπειες πού μπορεῖ νά ἔχει αὐτό στόν ἠθι-
κό καί ἰδεολογικό χώρο. Ἡ ἀνέχεια καί ἡ ὀκνηρία
—γιά νά πάρουμε ἕνα ἀπλό παράδειγμα ἀπ' τό χώ-
ρο τῆς ἐγκληματολογίας—χάνουν τό μυστικιστικό
περιεχόμενο πού εἶχαν στό Μεσαίωνα καί, θεω-
ρούμενες σάν ἄρνηση συμμετοχῆς στήν παραγωγή
καί τήν κυκλοφορία τοῦ πλούτου, χαρακτηρίζονται
σάν κοινωνικά ἀπαράδεκτες συμπεριφορές καί
περνάνε στόν Ποινικό Νόμο. Ἀπό τό B Δ τοῦ Saint
Louis τοῦ 1270 ὥς τήν ἱδρυση τῶν «κέντρων φυλά-
ξεως ἐπαίτων» (*dépot de mendicité*) τοῦ XVIII αἰώνα,
ἕνα πληθὸς μέτρων θά τονίσουν τή σημασία τῆς ἐρ-
γασίας καί τῆς παραγωγικότητας καταδικάζοντας
σέ ἐγκληματόν ὅσους ἀντίτιθενται στήν καινούργια
τάξη πραγμάτων.

Παρ' ὅλα αὐτά, χρειάστηκε νά περιμένει κανεῖς
τό πρώτο τέταρτο τοῦ XIX αἰώνα γιά τήν Ἀγγλία,
καί τό πρώτο ἡμισυ τοῦ XX αἰώνα γιά τή Γαλλία,
γιά ν' ἀντιληφθεῖ τίς βαθεῖς μεταβολές πού ὁ ἀντα-
γωνιστικός καπιταλισμός ἔφερε στόν ἀστικό χώρο.

2. Lefèvre, H., «*La pensée marxiste et la ville*», Paris, Casterman, 1972.

Αναφερόμενος στην κατάσταση της αγγλικής εργατικής τάξης, ο Engels³ καταπιάνεται έτσι απ' το 1845 με τα προβλήματα της αστικοποίησης που απορρέουν απ' τις καινούργιες σχέσεις παραγωγής.

Η πάλη των τάξεων, μέσα στον αστικό χώρο, δεν μπορεί για τον Engels να διαχωριστεί απ' τη γενική βία που χαρακτηρίζει την καινούργια τάξη πραγμάτων. Η σύγχρονη αστική κοινωνία στηρίζεται στον ανταγωνισμό, στη διαμάχη που φτάνει μέχρι το θάνατο, και τροφοδοτεί την εξθρόνωση άναμεσα στις τάξεις αλλά και ανάμεσα στα άτομα της ίδιας τάξης. Η εγκληματικότητα λοιπόν για τον Engels δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά μέσα απ' την κατάσταση της *αστάθειας* (καί της ανασφάλειας) της εργατικής τάξης και της *γενικής βίας* στις κοινωνικές σχέσεις. Αποκαλύπτει έτσι τη μυθοποιητική επιχείρηση εκείνων που μιλώντας για εγκληματικότητα καταγγέλλουν την πόλη, τη γενική ανηθικότητα ή την παθολογία των συγκεκριμένων ατόμων—πράγμα που τους επιτρέπει να μιλάνε για ήθροπλαστικά και θεραπευτικά μέτρα—και ανάγει το θέμα της εγκληματικότητας στο χώρο της πολιτικής.⁴

Απ' αυτή την προσέγγιση του Engels (που την βρίσκουμε πάλι στις μέρες μας σ' ένα πλήθος εγκληματολόγους ή διανοούμενους),⁵ δύο σημεία πιστεύουμε ότι πρέπει να κρατήσουν την προσοχή μας:

1. *Η εγκληματικότητα δεν είναι ούτε άρρωστια ούτε τυχαίο κοινωνικό φαινόμενο, απορρέει λογικά απ' τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις—μέσα σε μία δεδομένη κοινωνία. Δεν είναι ένα φαινόμενο που μπορεί να μελετηθεί χωριστά: Η εγκληματικότητα είναι μία κοινωνική παραγωγή* (production sociale), ή καλλίτερα το αποτέλεσμα μίας διαδικασίας κοινωνικής παραγωγής.

2. *Το πρόβλημα της εγκληματικότητας βρίσκεται από τη φύση του συνδυνασμένο με την επικινδυνότητα που αποδίδεται στις υποτελείς τάξεις. Το μάθημα που μας έδωσε η Δυτική Εύρωπη του XIX αιώνα μέσα απ' τις διαδικασίες δραματοποίησης⁶ της εγκληματικότητας της εργατικής τάξης, που δδήγησαν στη γνωστή φόρμουλα: εργατικές τάξεις = επικίνδυνες τάξεις (classes laborieuses = classes dangereuses).*

3. Engels, F., *La situation de la classe laborieuse en Angleterre*. Paris, Ed. sociales, 1960, σελ. 169.

4. Καί είναι αυτή ακριβώς η διάσταση του έργου του Engels που αγνοείται απ' όσους εγκληματολόγους δεν συγκράτησαν παρά την αυστηρά οικονομική άποψη των θεωρητικών του σοσιαλισμού.

5. Foucault, M., *Surveiller et punir*. Paris, NRF, 1975.

6. Ιστορικές εργασίες έχουν αποδείξει ότι αυτή ακριβώς, η στρατηγική της δραματοποίησης, που θεσμοποιήθηκε με την εμφάνιση του τύπου, αποτέλεσε ένα σημαντικό όπλο στα χέρια της εξουσίας κάθε φορά που η τελευταία βρισκόταν σε κίνδυνο ή αμφισβητούσε (Foucault, M., *Surveiller et Punir, naissance de la prison*. Paris, NRF, 1975).

ses), καί από κεί στην άσκηση ενός όλο καί πιο στενολέγχνου πάνω σ' αυτό το μέρος του πληθυσμού, δέν είναι άμοιρο εγκληματολογικό ενδιαφέροντος για τόν προσκεκταό παρατηρητή. Αντίθετα μάλιστα. Δέν χρειάζεται ιδιαίτερη εύφνία για να καταλάβει κανείς ότι αυτή ή στενή επίβλεψη του άνερχόμενου προλεταριάτου είχε ζωτική σημασία για τη μπουρζουαζία καί τούς συμμάχους της. Γιατί, έννó από τη μιά μεριά ήταν αυτή ή τάξη που αποτελούσε τό αντίκειμενο της πύο άβριας εκμετάλλευσας, άπό τήν άλλη, σ' αυτή τήν ίδια τήν τάξη βρισκόταν ό σπόρος της κοινωνικής άναταραχής.

Αν θέλωμε να συνοψίσουμε τη σκέψη του Engels—τόσο ακριβολόγα καί τόσο έπίκαιρη για τό σημερινό έρευνητή—, ή εγκληματικότητα ή καλλίτερα τό εγκλημα είναι καίά διπλό τρόπο μιά «κοινωνική παραγωγή»: πρώτα, γιατί άντανακλά τις κοινωνικές σχέσεις, ύστερα—καί ίσως κυρίως γι' αυτό—, γιατί ή ύπαρξή του είναι άπαραίτητη για τη διατήρηση καί τήν ένίσχυση της τάξης (με τήν έννοια της «ordre» καί όχι «classe») από τήν όποία άπορρέει.

Η εγκληματικότητα έτσι άποκτά σάν φαινόμενο μιά λειτουργικότητα⁷ που τό επιτρέπει να παίξει τό ρόλο του ρυθμιστικού παράγοντα⁸ μέσα σ' ένα δεδομένο χώρο σε μιά δεδομένη στιγμή.

Αυτή ή μικρή προσπάθεια για τήν τοποθέτηση του εγκληματικού φαινομένου στο ιστορικό περιβάλλον του XIX αιώνα θά έμενε, έν τούτοις, άν δέν άφιερώναμε στη συνέχεια λίγες σκέψεις επάνω στη γέννηση της εγκληματολογίας καί τις μορφές αναζήτησης που ή έπιστήμη αυτή υιοθέτησε στα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της.

B. Εγκληματολογία καί Κοινωνική Στατιστική

Λένε ότι, πρακτικά, ή γέννηση της εγκληματολογίας συνέπεσε με τη γέννηση της κοινωνικής στατιστικής. Στην περίπτωση της γαλλικής εγκληματο-

7. Σχετικά μ' αυτήν ακριβώς ή λειτουργικότητα του εγκλήματος ό K. Marx έχει δώσει δείγματα ταλαντούχου εύρωνας: «ό φιλόσοφος παράγει ιδέες, ό ποιητής ποιήματα, ό παπάς κηρύγματα, ό καθηγητής σοφά λόγια...». Ό εγκληματίας παράγει όχι μόνο εγκλήματα, άλλα καί ποινικό νόμο καί μαζί μ' αυτόν τόν καθηγητή που δίνει μαθήματα πάνω στον ποινικό νόμο καί άκόμα τόν λόγο του καθηγητή έτσι, όπως μεταφράζεται σε μαθήματα που έξυπηρετούν τήν κυκλοφορία του λόγου. Αυτό έχει σαν συνέπεια τήν αύξηση του έθνικού πλούτου, έξεχονα απ' τήν προσωπική εύχαρίστηση που... ό λόγος άποφέρει σ' αυτόν που τόν έκφωνεί». K. Marx (1964), *Theories of surplus value*, μέρος 1, σελ. 375, Lawrence and Wishart.

8. Ό ρόλος του εγκλήματος σάν ρυθμιστικό παράγοντα δέν πρέπει παρ' όλα αυτά να έρμηνευθεί έδώ, όπως στα πλαίσια τών θεωριών της λειτουργικότητας (functional theories). Αυτό που ό Marx καί ό Engels είχαν δει πιο καθαρά απ' τόν Durkheim καί τούς άλλους, ήταν ότι ή θεώρηση του εγκληματισμού—όπως καί κάθε κοινωνικό φαινόμενο—μέσα απ' τη λειτουργία του καί μόνο οδηγεί στο άποκο συμπεράσμα της άναγκαιότητάς του (λειτουργική ύπόθεση). Για τούς Marx καί Engels τό εγκλημα ύ-

λογία, αὐτό ἐπαληθεύεται καί χρονικά μέ τήν προτεραιότητα τῆς Γαλλοβελγικῆς Χαρτογραφικῆς Σχολῆς (Ecole Chartographique Franco-Belge). Τό πόσο ἀποκαλυπτική ὁμοῦ εἶναι ἡ «σύνληψη» αὐτή τό ἀντιλαμβάνεται κανεῖς, ἂν ἐμβαθύνει στοὺς λόγους πού ὑπαγόρευσαν αὐτή τήν κοινωνική τακτική τῶν μετρήσεων (στατιστικές, κοινωνικές ἐρευνες).

Σέ μιὰ ἀπ' τῆς σπάνιες μελέτες⁹ πάνω στίς ἐρευνες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς βρίσκουμε τῆς ἐξῆς σκέψεις: «Ἡ ἀνησυχία καί ὁ φόβος ἐπαίξαν μεγάλο ρόλο στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐμπειρικῆς κοινωνιολογίας, δημόσιας ἢ ἰδιωτικῆς, πράγμα πού ὑπογραμμίζει τό λειτουργικό της χαρακτῆρα. Ἡ γνώση δέν εἶναι ἐδῶ ὁ κύριος σκοπός, ἀλλά ἡ δράση ἢ τουλάχιστον ἡ συντήρηση (préservation). Ἡ ἐπιτηρόση ἐρευνα γίνεται ἕνα ἀπό τά ἐργαλεῖα τῆς κοινωνίας, ἕνας τρόπος γνώσης γιὰ νά ἀμυνθεῖς ἢ ἔστω νά ἐξασφαλιστεῖς».

Πράγματι, οἱ διάφορες κοινωνικές καί πολιτικές κρίσεις ἀνάγκασαν τήν δημόσια ἐξουσία νά προσφύγει σέ ἐρευνες ἀκριβείας ἱκανές νά προσανατολίσουν τίς ἀποφάσεις τῆς, νά προσδιορίσουν τά πρακτικά μέτρα γιὰ τήν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων καί νά ἐξασφαλίσουν τά κεκτημένα τῆς δικαίωμάτα. Ἡ δράση τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἡθικῶν καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν (Académie de Sciences Morales et Politiques) εἶναι σ' αὐτό τό μέτρο πολύ ἐνδεικτική. Ὅλοι οἱ πρωτεργάτες τῆς γαλλικῆς κοινωνικῆς ἐρευνας θά δουλέψουν γι' αὐτήν. Ἡ περίπτωση τοῦ A. Blanqui μπορεῖ νά φωτίσει τή λογική τοῦ συστήματος. Ἐνῶ ἦταν «ἐπισκέπτης» τῆς Ἀκαδημίας τό 1848 ἔγραφε: «ἐν ὄψει τῶν ἐξαιρετικῶν συνεπειῶν τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως πού ἐξετελίχθη εἰς τά ἀρχαῖα τοῦ ἔτους, ὁ ἀρχηγός τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐζήτησεν ἀπό τήν Ἀκαδημίαν τήν σύμπραξιν τῆς ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἠθικῆς τάξεως βαθέως τρωθείσης εἰς τήν χώραν μας¹⁰...».

Κάθε χρόνο ἡ Ἀκαδημία ἀθλοθετοῦσε ἐρευνες πού τό θέμα τους κυμαινόταν ἀπ' τήν «ἐγκληματικότητα» ὥς τῆς «ἐπικινδυνῆς τάξεως» περνώντας ἀπ' τήν «ἐξοπτεία τῶν ποινικῶν θεσμῶν» κτλ. Καί εἶναι ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρουσα ἡ φύση τῶν πρώτων αὐτῶν μελετῶν πού σκοπό εἶχαν: «νά ἐρευνήσουν κατόπιν θετικῶν παρατηρήσεων, ποῖα εἶναι τά συστατικά στοιχεῖα αὐτῆς τῆς μερίδος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Παρισίων ἡ οἰασθῆποτε ἄλλης μεγαλοπόλεως, πού συνιστᾷ μίαν τάξιν ἐπικινδύνων ὥς ἐκ τῶν ἰδιορρυθμιῶν τῆς, τῶν ἀγνοιῶν τῆς, καί τῆς ἀ-

θλιότητός τῆς: νά ὑποδείξουν τά μέσα τά ὁποῖα θά ἡδύνατο νά χρησιμοποιηθοῦν ὑπό τῆς Διοικήσεως, τοὺς πλουσίους ἢ εὐκαταστάτους ἀνθρώπους, τοὺς ἐξυπνοὺς καί ἐργατικούς χειρώνακτας πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐπικινδύνου αὐτῆς τάξεως».¹¹

Μέσα σ' αὐτό τό ἰδεολογικό πλαίσιο κάνουν τήν ἐμφάνισή τους τό 1827 οἱ πρώτες γαλλικῆς ἐγκληματικές στατιστικὲς πού ἀναφέρονταν στό 1825. Ἡ ἐπιχείρηση αὐτή ἀπογραφῆς θά συμπληρωθεῖ σέ λίγα χρόνια ἀπὸ τήν χαρτογραφική σχολή τῆς ἐγκληματολογίας μέ τοὺς A.M. Guerry καί Quetelet, οἱ ὁποῖοι θά μᾶς δώσουν, μέ τήν μέθοδο τῆς ἀποτύπωσης σέ χάρτες τῆς κατά περιοχῆς καί ἐποχῆς ἐγκληματικότητας, τή «γεωγραφία τοῦ ἐγκλήματος».

Σίγουρα, δέν εἶναι τυχαῖο πού ἡ πρώτη προσπάθεια «κοινωνικῆς καταμέτρησης» (comptage social), σέ ἔθνικο ἐπίπεδο, ἔγινε μέ ἀφορμὴ τὸν ἐπικίνδυνον πληθυσμὸ τῶν ἐγκληματιῶν. Ἀντίθετα μάλιστα, καί αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ἐξ' ἀρχῆς θελήσαμε νά ξανασυνδέσουμε τήν ἐγκληματολογία μέ τό νήμα τῆς ἱστορίας. Γιατί πιστεύουμε ὅτι δέν ὑπάρχει «ἐπιστημονική γνώση» καί κατὰ συνέπεια καί «ἐπιστημονικός λόγος», πού νά μὴν μετέχει στίς ἱστορικές καί ἰδεολογικές διαδικασίες. Γιατί πιστεύουμε ὅτι τό μάθημα πού μᾶς διδάσκει ἡ ἐγκληματολογία, ἀπ' τήν ἐποχὴ ἀκόμα πού ἔψαχνε γιὰ τήν ἐπιστημονική της ταυτότητα μέχρι σήμερα, εἶναι κάπως «λειψῶν», ἀποκομμένο ἀπ' τὸ εὐρύτερο πλαίσιο (κοινωνικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν) πού θά μπορούσε νά τοῦ δώσει τό νόημά του. Ἡ ἱστορία τῆς κλασικῆς παραγοντικῆς ἐγκληματολογίας (τῆς ἐγκληματολογίας δηλαδή πού στηρίζεται στήν ἐρευνα καί τήν ἀξιολόγηση τῶν παραγόντων πού συμβάλλουν σ' αὐτό πού ὀνομάζουμε «πέρασμα στήν πράξη» (acting out-passage à l'acte) πού διαχωρίζει τὸν ἐγκληματία ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους) δέν εἶναι παρά μιὰ μονόπλευρη κάθε φορά προσπάθεια¹² νά φωτιστοῦν ὀρισμένες πλευρές ἐνός φαινομένου πού κάθε ἄλλο παρά αὐτόνοητο εἶναι. Στὴ προσπάθειά τῆς ν' ἀνακηρυχθεῖ σέ αὐτόνομο ἐπιστημονικὸ σύστημα, ἡ ἐγκληματολογία υἱοθέτησε κατὰ καιροὺς ἕνα σωρὸ μεθόδους: στατιστικῆς-ἀνθρωπομετρικῆς-βιολογικῆς-ψυχολογικῆς-κοινωνιολογικῆς, ἀλλάξε ἐπίπεδα: ὑποκειμενικὸ ἢ αντικειμενικὸ, ὄντολογικὸ ἢ φαινομενολογικὸ, μέ τήν ἀνάλογη μετάθεση βάρους κάθε φορά ἀπ' τήν προσωπικότητα τοῦ δράστη στήν πράξη του ἢ στὸν κοινωνικὸ χώρο ὅπου ἡ πράξη αὐτὴ ἐγγράφεται, ἐρμήνευσε στενά μέ τό μονοφακτοριαλισμὸ ἢ πλατιά

πάρχει καί λειτουργεῖ ἀλλὰ μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς ἐγκληματογόνου συστήματος κυριαρχίας καί ἐλέγχου. Ἡ ἐξάλειψη τοῦ ἐγκλήματος θά εἶναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς κατάλυσης τοῦ συστήματος αὐτοῦ (διαλεκτικὴ ὑπόθεση).

9. Perrot, M., *Enquêtes sur la condition ouvrière en France au XIXe siècle*, Paris: Microéditions Hachette, 1972, σελ. 15.

10. Blanqui A., *Des classes ouvrières en France pendant l'année 1848*, Paris, Puaquerre, 1849.

11. Fregier, H., *Des classes dangereuses*, Paris, Baillière, 1840, τόμ. I, σελ. V.

12. Γράφει ὁ G. Tarde: «Βυθισθήκαμε στὴ στατιστικὴ τόσο τυφλά ὅσο καί στὴν ἀνθρωπολογία, καταπιστήκαμε νά ἐρμηνεύσουμε τὰ ἱερωτικὰ νοῦμα τῆς πρώτης μέ τοῦ ἴδιου πάθους πού προσπαθῆσαμε νά καταλάβομε τὰ συγκεχυμένα καί ἀντιφατικὰ σημεῖα τῆς δευτέρης...».

μέ τόν πολυφакτοριαλισμό τῆ συγκεκριμένη συμπεριφορά τοῦ συγκεκριμένου προσώπου. Ἀλλά, σέ ὅλο αὐτό τό διάστημα δέν κατάφερε νά ξεφύγει ἀπό τῆ στενῇ—ἐπαρχιώτικῃ θά ἔλεγε κανεῖς—ἀντίληψιν πού θέλει τό ἐγκλημα σάν συμπεριφορά *διαφορετική* ἀπό τῆ συνήθη καί τόν ἐγκληματία σάν ἕνα ἰδιαίτερο τύπο ἀνθρώπου *διαφορετικό* ἀπό τό συνηθισμένο. Στίς σελίδες πού θ' ἀκολουθήσουν θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιά εἰκόνα τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν τῆς ἐγκληματολογίας, προβληματισμῶν πού δικαιολογούν τό χαρακτηρισμό της σάν «ἐπιστήμης τῆς διαφορᾶς».

II. ἡ ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν

A. Ἐγκληματολογία, «ἡ ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς»

Ἡ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν ἀναζητήσεων τῆς ἐγκληματολογίας ἐκτυλίχθηκε κάτω ἀπ' αὐτῇ ἀκριβῶς τήν ἀντίληψιν περί «διαφορᾶς». Μιάς διαφορᾶς πού ἐπὶ πλέον θεωρήθηκε καί ὀντολογική.¹³

«Exister c' est différer», ἔγραφε ὁ G. Tarde¹⁴ τό 1895, «ὁπάρχειν σημαίνει διαφέρειν», κι' ἔκανε τήν ἔννοια τῆς διαφορᾶς κλειδί τῆς φιλοσοφίας του. Ἀλλά, ἂν «ὁπάρξιμός» καί «διαφορισμός» ἀλληλοσυμπλέκονται—γιά νά μεταφέρουμε τό θέμα στό χωρὸ τῆς φιλοσοφίας—, τότε ὁ «ἀνθρωπισμός» εἶναι ἀπαράιτητος σάν τρίτο μέγεθος πού θά συμπληρώσει τὰ δύο πρώτα. Γιατί «ὁπάρχειν» στήν οὐσία καί στήν ὁλοκληρωμένη του μορφή σημαίνει «συνυπάρχειν». Καί μέσα ἀπ' αὐτὴ τήν προοπτικὴ ὁ χειρότερος ἀφορισμός¹⁵ στό χωρὸ τῆς ἐγκληματολογίας θά ἔπρεπε νά μᾶς ὀδηγεῖ—τουλάχιστον—σέ μιά ἀνθρωπιστικὴ θεώρηση τοῦ ἐγκλήματος καί τοῦ ἐγκληματία.¹⁶ Τό ἐγκλημα καί ὁ ἐγκληματίας θά ἔπρεπε νά «ζοῦν» σ' ἕνα κλίμα σεβασμοῦ, συνέχειας καί ἀπόλυτης *συμπάθειας* (μέ τήν ἐτυμολογική ἔννοια τῆς λέξεως).

Τό «ἀνοιγμα» πρὸς τόν ἄλλον, ὄχι *παρά* τῇ διαφορᾷ (πού μπορεί στήν πράξιν νά μεταφράζεται μέ τό ἐγκλημα), θά ὀδηγοῦσε στήν πραγμάτωσιν τοῦ ἀν-

θρωπιστικοῦ ἐγκληματολογικοῦ παράδοξου. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία στήν οὐσία της δέν εἶναι ἀσχετὴ ἀπὸ τίς σύντομες αὐτές σκέψεις, πράγμα πού τονεῖ ἀκόμα περισσότερο τό «παράλογο» παρόμοιον ὑποθέσεων.

Ἀς ξαναγυρίσουμε λοιπόν στή βασικὴ μας ὑπόθεση πού θέλει τὴν ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν *ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς*:

α) Αὐτὴ τῇ διαφορᾷ στήν ἀρχὴ οἱ ἐγκληματολόγοι τὴν ἀναζητήσαν *στό πρόσωπο* τοῦ ἐγκληματία¹⁷ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδιουστasia του (βιολογικά καί ἀνθρωπολογικά χαρακτηριστικά) καί φθάνοντας στήν προσωπικότητά του, ὅπου ἀνάλογα μέ τίς σχολές μιλοῦσαν γιά ἔμφυτα ἢ ἐπίκτητα χαρακτηριστικά. Ἀπὸ τὴν «Ἐγκληματικὴ ἀνθρωπολογία» τοῦ Lombroso ὡς τὴν «Κλινικὴ ἐγκληματολογία» τῶν τελευταίων χρόνων, ὁ ἀνθρώπος, καί στήν περίπτωση ὁ ἐγκληματίας, ἔγινε τό ἀντικείμενο μιάς ἐπιστημονικῆς παρατήρησης πού σκοπὸ εἶχε νά ἐντοπίσει (μέ τὴν διάγνωση) καί νά *θεραπεύσει* (μέ τὴν μεταχείριση) τὴν αἰτία τῆς διαφορᾶς. Ἡ ἐγκληματολογία πλουτίστηκε ἔτσι μέ τίς ἐγκληματικὲς *πολογίες*—κατ' ἀπομίμηση τῶν ψυχιατρικῶν προτύπων—ἀλλὰ καί μέ τό «κλινικὸ βλέμμα»¹⁸ πού ἔδωσε καὶνούργια διάσταση στή θεώρησιν τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου, τὴν *ψυχοψυχιατρική*¹⁹ καί καίνουργια δυνατότητα στήν ἐγκληματικὴ πολιτική, τὴν μεταχείριση.²⁰

17. Πηγὴ γιά τὴ μελέτῃ αὐτῆς τῆς πρώτης περιόδου τῆς θετικῆς στικτῆς ἐγκληματολογίας μπορεί νά ἀποτελέσει ὁποιοδήποτε ἐγχειρίδιο ἐγκληματολογίας. Γιά μιά κριτικὴ προσέγγιση, βλ. Taylor, I., Walton, P., and Young, G., *The New Criminology*, London 1973, σελ. 10. Routledge and Kegan Paul.

18. Στὴν πραγματικότητα, ἡ εἰσοδος αὐτὴ τοῦ «κλινικοῦ βλέματος» στό χωρὸ τῆς ἐγκληματολογίας καί τῶν ποινικῶν θεσμῶν δέν σημαίνει *παρά* τό πέρασμα ἀπὸ ἕνα σύστημα γνώσης (τοῦ Δικαίου) σ' ἕνα ἄλλο (τῆς ψυχιατρικῆς), ἀπὸ ἕνα καθιερωμένο μέσο κοινωνικοῦ ἐλέγχου (τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης) σ' ἕνα καίνουργιο. Βλ. σχόλιο Robert Castel, «Les médecins et les juges», en *Moï Pierre Rivière, ayant égorgé sa mère, ma soeur et mon frère*, Coll. Archives, éd. Gallimard/Juillard, Paris, 1973.

19. Αὐτὴ ἡ ψυχο-ψυχιατρικὴ διάσταση, μέ τὴ μορφή τῆς ἐρευνας τῆς προσωπικότητας (enquête de personnalité) ἔχει θεσμοποιηθεῖ στό χωρὸ τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης. Στίς περισσότερες χώρες, ἡ ἐρευνα αὐτή, μέσα ἀπὸ τὴν τριπλὴ ὑπόστασιν τῆς ἱατρικῆς, ψυχολογικῆς καί κοινωνικῆς ἐξέτασης (examen médico-psychologique et social), συνιστᾷ τό φάκελο τῆς προσωπικότητος τοῦ κατηγορουμένου καί εἶναι ὑποχρεωτικὴ ὅταν πρόκειται γιά ἀνηλικὸ ἐγκληματία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ βαρύτητα τῆς πράξεως, καί διενεργεῖται γὰ τὸν ἐνήλικο, ἐκτός ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ κακοῦργουμένου.

20. Στὴν μεταχείριση (traitement) ἀκριβῶς τοῦ ἐγκληματία θά ὑλοποιηθεῖ ἡ συμβολὴ τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογίας. Ἦδη καί τὰ «μέτρα ασφαλείας» τῆς ἰταλικῆς θετικῆς σχολῆς καί τὴν ἀοριστὴ καθέστεισιν πού συνεπάγονται, ἀλλὰ κυρίως μέ τὴν «μεταχείριση σὲ ἀνοικτὸ χωρὸ» (traitement en milieu ouvert) τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογικῆς σχολῆς, βλέπουμε τὴ βαθμιαία ὑποκατάστασιν μιάς καίνουργιας ἐπιμημονικῆς τάξεως, τῶν experts (γιατροῦν-ψυχολόγων-κοινωνικῶν λειτουργῶν), στήν παλιὰ τῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Ἀστυνομίας. Το quadrillage ἔτσι παίρνει τὴν πλεονέκτη καί ἀποτελεσματικὴ μορφή του.

13. Manouvrier, I., «Questions préliminaires à l'étude comparative des criminels et des honnêtes gens», *Archives d'anthropologie criminelle*, 1892, 557.

14. G. Tarde, *Essais et mélanges sociologiques*, Paris, A. Maloine éditeur, 1895, σελ. 355.

15. Ἐκείνου πού θά θεωροῦσε τόν ἐγκληματία σάν «διαφορετικό» ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ἀνθρώπους.

16. Αὐτὴ ἡ ἐγκληματολογικὴ στάση, ἀπ' ὅσο ἔξωρουμε, δέν ἔχει *παρά* ἐλάχιστες φορὲς ἐνσωματωθεῖ στήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν θεσμῶν τῆς ἐγκληματολογίας. Ὁ Et. De Greeff, ὅπως καί τὰ ἐλάχιστα δείγματα τῶν ἀναμορφωτῶν τῶν σωφρονιστικῶν συστημάτων, δέν εἶναι *παρά* οἱ ἐξαιρέσεις πού ἐπαληθεύουν τὸν κανόνα: Ὁ τρόπος πού ἐρμηνεύεται καί βιώνεται «ἡ διαφορὰ» στό χωρὸ τῆς ἐγκληματολογίας εἶναι ἀρνητικός.

Στή διαδρομή αυτού του χρόνου, οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες αντικαταστήσανε τις σωματικές δυσμορφίες. 'Η βιοχημεία του έγκεφάλου ή ό έξεζητημένος συνδυασμός μεθόδων τής ψυχο-φυσιολογίας προσπάθησαν να εξηγήσουν τήν επιθετικότητα ή τήν αντικεισωνικότητα, στοιχεια τής έγκληματικής συμπεριφοράς. 'Η ψυχοπαθολογία και ή ψυχανάλυση πλούτισαν κι' αυτές τό χώρο σέ γνώσεις. 'Αλλά μέσα άπ' όλα αυτά προβάλλει ή ίδια πάντα επιδίωξη πού εκφράζεται, στερεότυπα, μέ τό έρώτημα: γιατί ό Α περνάει στήν πράξη (τό έγκλημα έννοείται) και ό Β όχι. 'Ερώτημα λογικό καθαυτό, αλλά μεροληπτικά προσανατολισμένο στόν άτομικό χώρο τού έγκληματος.

Σ' αυτή τήν πρώτη φάση τών επιστημονικών αναζητήσεων τής διαφοράς τού έγκληματία από τούς υπόλοιπους άνθρώπους, δέν έλειψαν και οι κοινωνιολογικές εξηγήσεις. 'Ο Ε. Ferri μέ τήν «Έγκληματική Κοινωνιολογία»²¹ και ό G. Tarde μέ τήν «Κοινωνική Ψυχολογία»²² συμβάλανε σ' αυτό. Καί οι δύο άντιτέθηκαν στή βιολογική πόλωση τής έγκληματολογίας, αλλά, άν επικαλέσθηκαν τούς κοινωνικούς παράγοντες, δέν ήταν παρά για να εξηγήσουν τήν συγκεκριμένη συμπεριφορά τού συγκεκριμένου προσώπου πού θεωρούσαν άνώμαλη.

Αυτές οι πρώτες κοινωνιολογικές προσπάθειες συμβάλανε έτσι στήν ένίσχυση τής κλινικής προσέγγισης πού τοποθετούσε στό ίδιο τό πρόσωπο τού έγκληματία τήν αίτια τής εγκληματικής συμπεριφοράς του.

Κι' εδώ άά πρέπει να σταθούμε για να κάνουμε δυτό τουλάχιστον παρατήρησης:

1) 'Ότι, δηλαδή, αυτή ή θεώρηση τού έγκλήματος σάν προϊόντος τής συμπεριφοράς όρισμένου προσώπου κατάφερε να παγιδεύσει τό ενδιαφέρον στό πρόσωπο τού έγκληματία και να άποτρέψει τίσ άναφορές στίς κοινωνικές ύποδομές πού τό προκαλέσαν και τού δίνουν τή σημασία του. Σ' αυτό βοήθησε, ιδιαίτερα, ό έπιστημονισμός πού, στήν αρχή μέ τό βιολογικό θετικισμό,²³ ύστερα μέ τήν κλινική έγκληματολογία, επέβαλε τή μέθοδο τής έπιστημονικής παρατήρησης, άρα και τής άπομόνωσης τών φαινομένων από τό κοινωνικό περιβάλλον πού τό προκαλεί μέ τό πρόσχημα τής παρατήρησης.

'Ετσι, τό έγκλημα «άποικοιείται» στή συγκεκριμένη «περίπτωση» τής όποίας τό ύποκείμενο, οι experts καλούνται «να περιγράψουν, να μετρήσουν,

να συγκρίνουν μέ άλλα, να κρίνουν... προκειμένου να τό διορθώσουν, να τό εντάξουν, να τό όμαλοποιήσουν ή να τό άποκλείσουν...».²⁴

Κι' αυτό, μέ όλες τίσ συνέπειες τής κατηγοροποίησης και τής καθυστάξεως τού ύποκειμένου τής πράξης σ' ένα δεδομένο σύστημα κυριαρχίας και

2) 'Ότι, μέσ' από τό αίτημα τής «θεραπείας» —πού προϋποθέτει τό διαφορισμό άνάμεσα στό ύγιές και τό παθολογικό— το έγκλημα γίνεται ή παθολογική περίπτωση πού πρέπει να θεραπευθεί στό κοινωνικό επίπεδο, όπως ή ασθένεια στό επίπεδο τού όργανισμού (άνθρώπινου όργανισμού). 'Η αναλογία πού επιβάλλεται έτσι άνάμεσα στόν άνθρώπινο όργανισμό και τίσ κοινωνικές σχέσεις και πού προϋποθέτει μιά κοινωνία άπόλυτα άρμονική, λειτουργική, έξαγνισμένη, τής όποίας τά μέλη συμβάλλουν στήν κοινωνική συνύπαρξη, παραβλέπει (και όχι τυχαία) τό γεγονός ότι φυσικός όργανισμός και κοινωνικός όργανισμός είναι δύο ξεχωριστές πραγματικότητες. Γιατί ό φυσικός όργανισμός δέν γνωρίζει ούτε πάλι, ούτε εκμετάλλευση, ούτε άλλαγή έξουσίας: όλα τά συστατικά του στοιχεία συμμετέχουν σ' ένα κοινό πρόγραμμα. 'Ενας όργανισμός δέν γνωρίζει παρά δυσλειτουργικότητες, άνισορροπίες, άρρώστιας δηλαδή. Στόν κοινωνικό χώρο τά πράγματα είναι διαφορετικά. 'Η σύγκρουση άποτελεί έδώ ένα στοιχείο θεμελιακό. Παρακάμπτοντας, λοιπόν, αυτό άκριβώς τό στοιχείο τής σύγκρουσης τών συμφερόντων, έτσι όπως μεταφράζεται σέ πάλη τάσεων και ιδεολογιών, ή έγκληματολογία άναπτύχθηκε σέ μιά επιστήμη κοινωνικής θεραπευτικής έξω από ιστορικά πλαίσια και κοινωνικές συγκρούσεις.

β) Τό πνεύμα αυτό κυριάρχησε και στή συνέχεια τών έγκληματολογικών αναζητήσεων, παρά τό γεγονός τής μετατόπισης—μετά τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο—τού ενδιαφέροντος από τήν Εύρώπη στήν 'Αμερική, από τό πρόσωπο τού έγκληματία στίς συνθήκες τής ζωής του: 'Ο έγκληματίας έξακολουθεί ν' αντιμετωπίζεται μέσ' από τό πρίσμα τής διαφοράς, μιάς διαφοράς πού δέν ξεετάζεται πιά «καθ' έαυτήν» αλλά σάν «κοινωνική περίπτωση» (cas social).²⁵

Τήν άρχή²⁶ έκανε ή σχολή τού περιβάλλοντος τού Chicago σέ μιά στιγμή πού ή προσοχή ήταν συγκεν-

24. Foucault, Μ., *Surveiller et punir*, Paris, MRF, 1975, σελ. 193.

21. Ferri, Ε., *Sociologia criminale*, 5, 1929, 193.

22. Tarde, G., *La Philosophie penale*, Paris, Cujas, 1972.

23. 'Ο Leon Radzinowicz στό *Ideology and Crime: A Study of Crime in Its Social and Historical Context*, London, 1966, Heinemann Educational, σελ. 38-39, ύποστηρίζει ότι αυτή ή όπτική γωνία τού βιολογικού θετικισμού «εξυπηρετούσε τά συμφέροντα και έξαγινε τίσ συνειδήσεις έκείνου πού, όντας στήν κορυφή τής κοινωνικής ιεραρχίας, πρόσβλεπαν στίς εργατικές-έπικινδυνες τάξεις σάν σέ μιά ανεξάρτητη κατηγορία άποκοιμένη από τίσ κοινωνικές συνθήκες τής κυριαρχίας τάξης».

25. 'Η έκφραση: «cas social» είναι τού Kutchinsky, Β., «Aspects sociologiques de la déviance et la criminalité [aperçu des recherches empiriques]», *La perception de la déviance et de la criminalité*, Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1972, 9-110.

26. Μιά πρώτη προσπάθεια (τέλη XIX αι.) είχε άναλφθεθεί στό γαλλικό χώρο άπό τούς Joly-Lacassagne και έκφραστική μέ τόν περίφημο άφορισμό τού Lacassagne: «Le milieu social est le bouillon de culture de la criminalité; le microbe c'est le criminel, un élément qui n'a pas d'importance que le jour où il trouve le bouillon qui le fait fermenter».

τρωμένη στὸν ἀστικό χώρο σάν χώρο παραγωγῆς-ἀναπαραγωγῆς τοῦ προλεταριάτου. Ἡ μελέτη τοῦ Thrasher, *The Gang*,²⁷ ἀποτελεῖ τυπικό δείγμα περιβαλλοντολογικῆς ἔρευνας, ἐνῶ τὸ *Juvenile Delinquency in Urban Areas* τῶν Shaw καὶ McKay²⁸ ἀποτελεῖ τὴ φυσικὴ προέκταση τῶν μελετῶν τοῦ περιβάλλοντος σέ οἰκολογικὲς μελέτες. Τὸ μοντέλο τῆς σχολῆς τοῦ Chicago δὲν ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς θεωρητικοὺς τῆς σχολῆς· εἶναι αὐτὸ τῆς οἰκολογίας (δηλαδὴ τῆς ἐπιστήμης ποὺ μελετᾷ τὴν προσαρμογὴ ἑνὸς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ στὸ φυσικὸ τοῦ περιβάλλοντος), καὶ τὰ ἀποτελέσματα στὰ ὁποῖα κατέληξαν οἱ ἐφαρμοστές τοῦ προσδιορίζονται ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ.

Ἡ βασικὴ ὑπόθεση τοῦ μοντέλου ἦταν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅπως καὶ τὰ φυτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν ἁρμονικὰ παρὰ ἂν διαθέτουν ἕνα ἰκανὸ ζωτικὸ χώρο ὅπου οἱ ἀνταγωνιστικὲς καὶ οἱ συνεργατικὲς λειτουργίες θὰ ἐξισορροποῦνται. Ἡ κάθε εἶδους ἀπόκλιση ἀπὸ τὴς νόρμες (κατ' ἐπέκταση: κάθε ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ) ἀντιμετωπίζεται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ σάν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερλειψῆς τοῦ ἀνταγωνισμοῦ—struggle for life—σέ βάρος τοῦ συνεργατισμοῦ, πράγμα ποὺ ἐπαληθεύει στὶς ἐγκληματικὲς περιοχὲς (στὴν πόλιν τοῦ Chicago ἡ ἐγκληματικὴ περιοχὴ εἶναι ἡ περὶ τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο περιοχῆ). Ἔτσι οἱ παθολογικὲς οἰκολογικὲς συνθήκες μιᾶς περιοχῆς (ἰδιαίτερα ὁ χαρακτήρας τῆς περιοχῆς σάν «διάκενος ζώνης» (le caractère interstitielle κατά Thrasher) εὐθύνονται γιὰ τὴν ψηλὴ ἐγκληματικότητῃ τῆς περιοχῆς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ἐθνικὴ προέλευση τῶν κατοίκων τῆς.

Ἐκεῖνον ποὺ τραβᾷ τὴν προσοχὴ μας ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα καταλήγουν ὁ Thrasher²⁹ καὶ οἱ Shaw καὶ McKay³⁰ ὅσο ἡ ἐπιλογὴ ἑνὸς βιολογικοῦ μοντέλου προκειμένου νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ ἐξηγηθεῖ ἕνα φαινόμενο δυναμικό, κατὰ κύριο λόγο κοινωνικό. Γιατί τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο ἢ ἡ ἀπόκλιση ἀπ' τοὺς κανόνες (déviance), μὲ τὴν ἐννοία τῆς κοινωνικῆς ἀπαράδεκτης συμπεριφορᾶς, *ὄχι μόνο πραγματώνεται* σ' ἕνα κοινωνικὸ χώρο σάν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διαλεκτικῆς διαδικασίας ἀνάμεσα στὸ άτομο καὶ τὸν κοινωνικὸ του περίγυρο, ἀλλὰ καὶ *προσδιορίζεται*, ἀντλεῖ τὸ νόημά του καὶ τὴ σημασία του ἀπὸ τὸ χώρο αὐτό, ὅπως ὁ τελευταῖος αὐτὸς μεταφράζεται σὲ θεσμούς, ἰδεολογίες καὶ στάσεις ἀπέναντι στὸ φαινόμενο.

27. Thrasher P.M., *The Gang*, Univ. of Chicago Press, 1927.

28. Shaw C.R. & Mackay H., *Delinquency in Urban Areas*, Chicago University Press, 1940.

29. «...οἱ ἐγκληματικὲς συμμορίες ἐναρμονίζουν τὴν τάση τῶν νέων νὰ φτιάξουν μιὰ δική τους κοινωνία μιά καὶ δὲν ὑπάρχει κοινωνία στὰ μέτρα τῶν ἀνησυχιῶν τους...».

30. «...ἡ ἐγκληματικὴ ἐκείνη εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μὴ ἐλεγχόμενης ἐξέλιξης μιᾶς κοινωνίας στὸ χώρο τῆς ὁποίας συγκλίνουν διάφορες δυνάμεις...».

Ὅταν γιὰ παράδειγμα, οἱ Shaw καὶ McKay χωρίζουν τὴν πόλιν τοῦ Chicago σέ πέντε ὁμόκεντρους κύκλους ξεκινώντας ἀπ' τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο (1ῃ ζώνῃ) καὶ φθάνοντας στὰ προάστεια (5ῃ ζώνῃ).

Ὅταν κατανέμουν τὸ νεανικὸ ἐγκληματικὸ πληθυσμὸ σέ τρεῖς κατηγορίες:

—ἐκείνους ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια ἀνηλίκων,

—ἐκείνους ποὺ παραπέμφθηκαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια σέ σωφρονιστικὰ καταστήματα,

—ἐκείνους ποὺ ἐντοπίσθηκαν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία καὶ βρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῶν δικαστικών ἐπιμελητῶν ἀνηλίκων.

Ὅταν διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ φθάνει στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς στὴν περιοχὴ ποὺ περιβάλλει τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο (περιοχὴ ποὺ συγκέντρωνε τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ τῆς βαριάς βιομηχανίας—The Loop—καὶ χαρακτηριζόταν ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες διαβίωσης) καὶ στὴ συνέχεια μειώνεται ὅσο ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια (προάστεια) *ἢ ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα σέ νεαροὺς ἐγκληματίες ποὺ τέθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, νεαροὺς ποὺ παραπέμφθηκαν στὰ δικαστήρια ἀνηλίκων καὶ νεαροὺς ποὺ τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστικὰ καταστήματα εἶναι 30-5-2.*³¹

Διερωτᾷται κανεὶς μέχρι ποῖο σημεῖο οἱ δείκτες αὐτοὶ εἶναι ἀντιπροσωπευτικοὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἐγκληματικότητας. Μ' ἄλλα λόγια πόσο ἡ καταγραφόμενη ἐγκληματικὴ συμπίπτει μὲ τὴν πραγματικὴ ἐγκληματικὴ; Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα: Δὲν ὑπάρχει κρυφὴ ἐγκληματικὴ; Καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τῶν μεσοσπῶν νεαρῶν παραβατῶν τοῦ νόμου ποὺ κατοικοῦν στὶς ἀστικές συνοικίες; Δὲν ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ δικά τους παραπτώματα ἡ τάση νὰ ξεχνιοῦνται εὐκολότερα ἀπ' ὅτι τὶν νεαρῶν τὸν καταπιεζομένων τάξεων; Σ' αὐτὸ τὸ μέτρο θὰ ἦταν ἴσως πιὸ ἐνδιαφέρον νὰ χρησιμοποιηθοῦν κανεὶς τοὺς χάρτες καὶ τοὺς πίνακες τῶν Shaw-Mckay γιὰ νὰ ἐρευνητοῦν, συγκρίνοντάς τις διάφορες ζώνες τῆς πόλης, πόσο περισσότερες πιθανότητες εἶχε ἕνας νεαρὸς νέγρος τῶν Ghettos νὰ σταλεῖ σέ σωφρονιστὴριο ἀπὸ τὸν ὁμιλικὸ του, λευκὸ μικροαστὸ, κάτοικο μιᾶς οὐδέτερης ζώνης. Τέλος, τὸ ποσοστὸ τῆς κρυφῆς ἐγκληματικότητας δὲν εἶναι ἀντίστροφο ἡ τοῦλάχιστον ὄχι παράλληλο μ' αὐτὸ τῆς ἐπίσημα διαπιστωμένης ἐγκληματικότητας;

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ προβληματισμοὶ ἀνακινοῦν βέβαια τὸ θέμα τῆς ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ διαθέσιμου δείγματος σὲ σχέση μὲ τὸ βασικὸ πληθυσμὸ. Καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ κατηγορεῖ κανεὶς τοὺς

31. Γιὰ 30 νεαροὺς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, πέντε παραπέμφθηκαν στὸ ΔΑ καὶ δύο τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστὴρια.

Shaw καὶ McKay πού δέν ἔλυσαν τὸ πρόβλημα αὐτό· γιατί παραμένει ἄλυτο, τουλάχιστον μέσα στὰ πλαίσια τῆς κλασικῆς θεώρησης τὸν ἐγκλήματος σάν τῆς συμπεριφορᾶς πού διαφορίζει τὸν ἐγκληματία ἀπὸ τοὺς υπόλοιπους ἀνθρώπους.

Ὅταν ἀναλύει κανεὶς τὸν ἐγκληματικὸ πληθυσμὸ, αὐτὸ πού διαθέτει εἶναι ἓνα δείγμα (τὰ άτομα πού ἔχουν ἤδη περάσει στὰ χέρια τῆς ἀστυνομίας, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος), ἀλλὰ αὐτὸ πού ἀγνοεῖ εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἀντιπροσωπευτικότητας αὐτοῦ τοῦ δείγματος σὲ σχέση μέ τὸ σύνολο τῶν μὴ γνωστῶν—ἐπίσημα—ἐγκληματιῶν. Μιά σειρά ἀπὸ ἔρευνες προσπάθησαν νὰ ἀξιολογήσουν τὴν ἀντιπροσωπευτικότητα τῶν ἐπσημὸν ἐγκληματιῶν σὲ σχέση μέ τὴν ἐγκληματικότητα. Ὁ Short, γιὰ παράδειγμα, προσπάθησε νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ παιδιά τῶν μεσαίων τάξεων ὑποαντιπροσώπωνταν σ' αὐτὸ τὸ χῶρο.³² Ἄλλοι προσπάθησαν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὑποαντιπροσώπηση τῶν κοριτσιῶν ἀνατρέχοντας στοὺς ἰδιαιτέρους τύπους παραβάσεων τοῦ νόμου πού υἱοθετοῦν: παραβάσεις πολὺ λιγότερο «ὁρατές» πού προσφέρονται πιὸ εὐκόλα σὲ διακανονισμοὺς ἀπ' ὅ,τι οἱ παραβάσεις τῆς ὁποῖας διαπράττουν τὰ ἀγόρια.³³ Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ «σκοτεινοῦ ἀριθμοῦ» τῆς ἐγκληματικότητας παραμένει καί ἐξακολουθεῖ νὰ ταλαιπωρεῖ τοὺς ἐγκληματολόγους.³⁴ Ἐκτός ... ἂν ἐγκαταλείψει κανεὶς τὴν ἀποψη σύμφωνα μέ τὴν ὁποία εἶναι ἐγκληματίας ὁ παραβάτης τοῦ νόμου (νομικὸς ὁρισμὸς τοῦ ἐγκλήματος) καί ἀποχρωματίζοντας³⁵ ἰδεολογικά τὴν ἐγκληματικότητα (θεωρώντας τὴν δηλαδὴ σάν τὸ γεγονός πού ἔδωσε ἀπλῶς ἀφορμὴ νὰ κινηθοῦν οἱ μηχανισμοὶ τοῦ κοινωνικοῦ μεταστροφῆς τὸ βάρος ἀπὸ τὴν περίπτωση (le cas) στοὺς μηχανισμοὺς πού τὴν παρήγαγαν. Ἀπ' αὐτὴ τῇ στιγμῇ, τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ διαθεσίμου πληθυσμοῦ ἀλλάζει ριζικά καὶ τὸ ἐρώτημα τίθεται σ' αὐτὴ τὴ βάση: Τί μᾶς μαθαίνει αὐτὸς ὁ δεδομένος ἐγκληματικὸς πληθυσμὸς (τὸ δείγμα) γιὰ τὰ διάφορα ὄργανα πού εἶναι ἐπιφορτισμένα μέ τὴν ἀσκηση τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου; Ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος τῆς ἀστυνομίας, τῆς δικαιοσύνης, τῶν σωφρονιστικῶν συστημάτων στὶς διαδικασίες τῆς ἐπιλογῆς, τῶν «στιγμιτισμοῦ», τῆς «μοντελοποίησης» τοῦ ἀνθρώπινου ἐκείνου τύπου πού θὰ ἐνσαρκώσῃ τὸν ἀποδιοπομπαῖο τράγο μιᾶς κοινωνίας; Πρόκειται δηλαδὴ ὄχι ἀπλῶς γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ ὀπτικῆς γωνίας, ἀλλὰ γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση,

γιὰ ἓνα ἀναπροσανατολισμὸ τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης σὲ σχέση μέ τὸ ἀντικείμενό της. Μ' αὐτὸ τὸ θέμα ὁμῶς θ' ἀσχοληθοῦμε στὸ δεύτερο τμῆμα αὐτῆς τῆς ἐνότητος. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι:

1. Ὅσο κι ἂν οἱ θεωρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καθαυτῶν ἐγκληματικῶν περιοχῶν μετατοπίζονται τὸ φακὸ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐγκληματία στὶς οἰκολογικὲς συνθήκες τῆς περιοχῆς ὅπου ζεῖ, ὅσο κι ἂν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καταφέρεται ἓνα πλῆγμα στὶς εὐγονιστικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς (πού ἤθελαν τίς κατώτερες τάξεις βιολογικά καὶ κληρονομικά ἐπιβαρμένους σὲ σχέση μέ τὸ ἐγκλημα), δέν παύουν οἱ θεωρίες αὐτές νὰ ἀντιμετωπίζουν τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενον ἔξω ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ πλαίσιο τοῦ. Καὶ αὐτὸ γιατί:

2. Ὑπακούοντας στὴν ἴδια ἐπιταγὴ τοῦ «παθολογισμοῦ» πού ἴσχυε καὶ στὶς προηγουμένες σχολές, οἱ θεωρητικοὶ τῆς σχολῆς τοῦ Chicago ἀντιμετωπίζουν τὴν ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ σάν μιὰ ἐκφάνησιν τοῦ οἰκολογικοῦ παθολογικοῦ χαρακτῆρα τῆς περιοχῆς καὶ ἀνάγουν τὸ ἐγκλημα σὲ ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς ἀποδιοργάνωσης πού ἱσχύει σ' αὐτὴ τὴν περιοχή. Αὐτὸς ὁ παθολογικὸς χαρακτῆρας τῆς περιοχῆς, ἔτσι ὅπως μεταφράζεται σὲ κοινωνικὴ ἀποδιοργάνωση, ἀποτελεῖ τὸ κλειδί γιὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ περάσματος στὴν πράξη. Ἀλλὰ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται καὶ ἡ ἀδυναμία³⁵ τῶν θεωρητικῶν τῆς σχολῆς τοῦ Chicago: υἱοθετώντας μιὰ πολὺ στενὴ ὀπτικὴ γωνία γιὰ τὴν θεώρησιν τοῦ ἐγκλήματος (αὐτὴν πού τοὺς ὑπαγόρευε τὸ βιολογικὸ μοντέλο πού διάλεξαν), σταματοῦν τίς ἐρμηνεῖες τους ἐκεῖ πού θὰ ἔπρεπε νὰ τίς ἀρχίζουν. Σὲ μιὰ κοινωνία «συμφορίας», ἡ ἐννοία τῆς κοινωνικῆς ἀποδιοργάνωσης δημιουργεῖ ὑπόνοιες γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὸ ποῖον αὐτῆς τῆς συμφωνίας μεταξύ τῶν μελῶν της. Ἀλλωστε, πῶς νὰ συμβιβαστεῖ στὴν πράξη αὐτὸ τὸ «δράμα» τῆς κοινωνίας τοῦ «consensus» μέ τὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία τοῦ πλουραλισμοῦ καὶ τῆς διαφορᾶς. Ἡ λύση δόθηκε προσωρινά μέ τὴν υἱοθέτησιν τῆς ἐννοίας τῆς «σύγκρουσης» (conflict) μέ τὴν στροφὴ ἀπὸ τίς οἰκολογικὲς στὶς ἔρευνες τῶν πολιτισμῶν.

γ) Ἀν ἀντικαταστήσει κανεὶς τὴν ἐννοία τῆς κοινωνίας σάν συμφωνίας (society as a consensus) μέ τὴν ἐννοία τῆς κοινωνίας συνουθύλεμα πολλὰ πλὴν καὶ διαφορετικῶν πεποιθήσεων, ἀξιών καὶ παραδόσεων, ἂν δηλαδὴ κανεὶς δεχθεῖ τὴν διαφορικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας σὲ ἐπιμέρους «πολιτισμοὺς»

32. Short, Nye, Olson, «Socioeconomic Status and Delinquency», *AJS*, τόμ. 63, Ἰανουάριος 1958.

33. Morris, Ruth, «Attitudes toward Delinquency by Delinquents, non Delinquents and Their Friends», *British Journal of Criminology*, July, 1965.

34. Βλ. Δασκαλάκη, Η., «Ἡ ἐγκληματολογικὴ σημασία τοῦ σκοτεινοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἐγκληματικότητας», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν*, 1975, τευχὸς 25, σελ. 370 ἐπ.

35. Ἀλλὰ καὶ μεθοδολογικά, ὅπως ὑπέδειξε ὁ David Downes (*The Delinquent Solution*, London Routledge and Kegan Paul, 1966) πᾶσχει ἡ θεωρία αὐτὴ τῆς «κοινωνικῆς ἀποδιοργάνωσης» ἐφ' ὅσον στὴν ὑπόθεσιν τῶν Shaw καὶ McKay, τουλάχιστον, καταλήγει σὲ ταυτολογία: «ὁ βαθμὸς τῆς ἐγκληματικότητας σὲ μιὰ περιοχή εἶναι τὸ κύριο κριτήριον γιὰ τὴν «κοινωνικὴ ἀποδιοργάνωση» τῆς περιοχῆς, πού μέ τὴν σειρά τῆς ὑπολογίζεται γιὰ νὰ προσδιορίσει τὸ βαθμὸ τῆς ἐγκληματικότητας».

(κουλούρες), τότε ή σύγκρουση τών επιμέρους «πολιτισμών»³⁶ μπορεί κάλλιστα νά χρησιμεύσει σάν βάση γιά μιάν καινούργια θεώρηση του έγκληματικού φαινομένου. Αύτή είναι ή υπόθεση βάσης τών παθών τών θεωριών της κουλούρας.

Πρώτος ό Edwin Sutherland, αντικαθιστώντας τήν έννοια της «κοινωνικής αποδιοργάνωσης» μέ αύτήν της «διαφορικής κοινωνικής όργάνωσης και συμμετοχής» (differential association and organization), προσπάθησε νά εξηγήσει τήν ύπαρξη ενός έγκληματικού κώδικα συμπεριφοράς (μιιάς έγκληματικής κουλούρας) καί νά ποσοδορίσει τούς τρόπους μεταβίβασής της.

Στίς κύριες γραμμές της ή θεωρία του Sutherland³⁷ έχει ως εξής:

- Η έγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται καί μάλιστα μέ τή συναναστροφή μέ άλλα πρόσωπα μέσα από μιάν διαδικασία λεκτικής έπικοινωνίας, κυρίως όμως μέσα από τό παράδειγμα.
- Η έγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται στό έσωτερικό μιās περιορισμένης ομάδας (οί άπρόσωπες έπικοινωνίες έχουν μικρή επίδραση), καί ή μάθηση αύτή άναφέρεται τόσο στις τεχνικές όσο καί στόν προσανατολισμό τών στάσεων, τών κινητήρων, τών τάσεων καί τών συλλογισμών.
- Η έκμάθηση της έγκληματικής συμπεριφοράς είναι συνάρτηση του τρόπου έρμηνείας τών διατάξεων του νόμου, κι' ένα άτομο γίνεται έγκληματίς όταν οί έρμηνείες πού τό φέρουν πρόσ τήν παράβαση του νόμου επικρατούν τών έρμηνειών πού θά τό απέτρεπαν.
- Η διαφορική συμμετοχή σέ ομάδες μπορεί νά διαφέρει σέ συχνότητα, διάρκεια, παλαιότητα καί ένταση.
- Η έγκληματική διαμόρφωση κινεί τούς ίδιους μηχανισμούς πού ύπαισέρχονται σέ κάθε διαμόρφωση, καί
- ή έγκληματική συμπεριφορά άποτελεί τήν έκφραση τών ίδιων άναγκών καί αξιών πού έκφράζονται καί μέσα από κάθε άλλη συμπεριφορά.

Οί θέσεις αυτές του Sutherland έγιναν άντικείμενο όξείας κριτικής. Ο Cohen,³⁸ γιά παράδειγμα, τόν

κατηγορεί ότι δέν εξηγεί *γιατί* ύπάρχει μιάν έγκληματική κουλούρα πού μεταδίδεται μέσα από τή διαδικασία της διαφορικής συναναστροφής. 'Αλλά ό Matza συνοψίζει τό πρόβλημα έτσι: «... Από τόν έκ γενετής έγκληματία ως τή διαφορική συναναστροφή, ή εξήγηση της έγκληματικότητας στηρίχθηκε στίς ριζικά *διαφορετικές περιστάσεις* πού άντιμετώπισαν ό έγκληματίας καί ό νομιμόφρονas πολίτης... καί οί δύο παρουσιάσαν σάν θύματα τών περιστάσεων αλλά *διαφορετικών περιστάσεων* ό καθένας...»³⁹

Έτσι, μιάν όλόκληρη περίοδοs έγκληματολογικής θεώρησης καί κατασκευών, βασισμένη στή διαφορά, καταφερε νά άπομονώσει τή μελέτη του έγκληματολογικού φαινομένου από τή μελέτη του συστήματος καί, όπως λέει ό Matza, «... γιά τήν έγκληματολογία ό δρόμος πού όδηγούσε στό έγκλημα δέν περνούσε από τήν έξουσία».⁴⁰ Όλοι μελετούσαν τόν έγκληματία καί τό έγκλημα άπ' ευθείας καί καθ' έαυτά, χωρίς νά ύποψιάζονται ότι τό αντικείμενο της παρατήρησής τους περιοριζόταν στά προϊόντα τών μηχανισμών του κοινωνικού έλέγχου. Άντίθετα μάλιστα, αύτοί οί μηχανισμοί θεωρούσαν άλλως από τήν κλασική κοινωνιολογία του έγκλήματος σάν ή ευαίσθητη πλάκα στήν όποία καταγραφόταν τό άντικείμενο της σπουδής της. 'Ότι έπαιξαν ένα ρόλο στήν *παραγωγή* του άντικειμένου της σπουδής της (γιά νά ξαναθυμηθούμε τόν Engels, όταν όριζε τό έγκλημα σάν μιάν κοινωνική παραγωγή...) ήταν άδιανοήτο, καί ή μελέτη τών μηχανισμών αυτών άχρηστη. 'Αλλωστε, ό νομικός δέν τούς περιέγραφαν τόσα χρόνια. Μόνο πού τό Δίκαιο είναι ένας κλάδος δεοντολογικός καί όχι περιγραφικός πού οικοδομεί περισσότερο παρά περιγράφει. Καί τό σύστημα της Ποινικής Δικαιοσύνης είναι περισσότερο ένας «σκοτεινός θάλαμος» παρά τό «γυμνάσιο οίκοδόμημα» πού ό καθένας μπορεί νά έχει θέα της έσωτερικής του λειτουργίας.

Παρ' όλα αύτά, σιγά-σιγά, οί βεβαιότητες της πρώτης περιόδου της έγκληματολογικής έπιστήμης άρχισαν νά δοκιμάζονται καθώς μιάν σειρά από γεγονότα συμβάλανε στή συνειδητοποίηση της άνεπάρκειας της κλασικής έγκληματολογίας νά δώσει άπάντηση στό «γιατί» του έγκληματικού φαινομένου. 'Από τίς άρχές της δεκαετίας του '60, οί μελετητές του χώρου άρχισαν νά διερωτώνται άν θά έπρεπε νά κάνουν τήν έρευνα της έγκληματικότητας έρευνα τών μηχανισμών πού παράγουν τήν έγκληματικότητα. Αυτό συνέπεσε—έξωτερικά τουλάχιστον—μέ τή δραματοποίηση του δημοσίου λόγου πάνω στήν έγκληματικότητα, δραματοποίηση πού έγινε τόσο πού έντονη καί άποτελεσματική όσο άνατέθηκε στή εξαιρετικά έξελεγμένα όπτικοακου-

36. Η θέση αύτή είχε κατ' άρχήν διατυπωθεί από τόν Thorsten Sellin, *Culture, Conflict and Crime*. NY Social Science Research Council, καί είναι θεμελιακή γιά τήν άντιμετώπιση του έγκλήματος στό πλαίσιο τών θεωριών περί κουλούρας. Έπιγραμματικά ό Sellin είχε υποστηρίξει ότι ή έγκληματικότητα μπορεί νά γεννηθεί από τόν άνταγωνισμό μεταξύ δύο ήθικών επιταγών δύο διαφορετικών πολιτισμών. Έν γνώσει της πολυνομίας της άμερικανικής κοινωνίας, πολυνομίας πού όφειλεται κυρίως στήν πολυεθνική σύνθεση της (πράγμα πού της δίνει τό χαρακτηρισμό του melting-pot), άποδίδει σ' αυτό άκριβώς τό γεγονός—τήν πολυνομία—καί τή σύγκρουση πού συνεπάγεται, συχνά, τήν έγκληματικότητα.

37. Sutherland, E. et Cressey, D., *Principles of Criminology*. Philadelphia, Lippincott 1966 (7e ed), σελ. 443, κυρίως κεφ. 4.

38. Cohen A., *La deviance*, Gembloux, Duculot 1971.

39. Matza, D., *Delinquency and Drift*. NY, Wiley 1964.

40. Matza, D., *Becoming Deviant*. NY, Prentice Hall, 1969.

στικά μέσα μαζικής πληροφόρησης. Στή συνέχεια, ή ανάπτυξη τών οργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, ή εξέπλωσή τους σ' όλες τές σφαίρες τής ζωής τών πολιτών, σέ συνδυασμό μέ τήν κρίση τής νομιμότητας του Κράτους καί τών οργάνων του, οδήγησαν σέ μία άμφισβήτηση τών θεσμών καί τών άξιών πού δέν άφησε άνεπηρέαστο καί τό χώρο τής έγκληματολογικής έπιστήμης καί έρευνας. Ή δράση τών οργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, όπως όλων τών οργάνων του κρατικού μηχανισμού, μήκε στή σφαίρα τής άμφισβήτησης, καί μέσα από θεωρίες καί έρευνες έπιχειρήθηκε ή αντικατάσταση του κλασικού αντικειμένου τής έπιστήμης από ένα καινούριο.

Στή συνέχεια τών αναπτύξεών μου, θά προσπαθήσω νά φωτίσω άκριβώς αυτή τήν περίοδο τών άμφισβήτησεων στό χώρο τής έγκληματολογίας, πού οδήγησαν στόν άναπροσανατολισμό τών έπιστημονικών τής προοπτικών.

Β. Οί άδυναμίες τής κλασικής έγκληματολογίας: ή άμφισβήτηση του αντικειμένου τής

"Όταν γυρίζε κανείς πίσω στήν ιστορία τών αναζητήσεων τής έγκληματολογίας, ξαναεί τήν άγωγή μιάς έπιστήμης πού άνέκαθεν άγωνιζόταν νά προσδιοριστεί καί νά προσδιορίσει τό αντικείμενό τής κατά τρόπο έπιστημονικό. Αυτό δέν ξενίζει όποιον έχει πρόσβαση στήν έγκληματολογία από τό Δίκαιο, γιατί γνωρίζει τόσο τί άποικιοκρατικές τάσεις του πρώτου όσο καί τούς άγώνες γιά άνεξαρτητοποίηση τής δεύτερης. "Ας είμαστε ρεαλιστές: ό νομικός όρισμός του έγκλήματος είναι εκείνος πού δημιουργεί θεωρητικά καί άφηρημένα, σ' ένα πρώτο στάδιο, τή δυνατότητα τής τέλεσης του έγκλήματος (μέ τήν άναγόρευση μιάς πράξης σέ εγκληματική στόν ΠΝ), καί μέ τήν εύκαιρία τής πραγμάτωσης αυτού άκριβώς του νομικού έγκλήματος τίθενται στή συνέχεια τά έρωτηματικά πού άφορούν τό πρόσωπο, τήν πράξη, τή μεταχείριση κτλ. Μπροστά σ' αυτή τήν πραγματικότητα ό ρόλος τής έγκληματολογίας ήταν καί είναι πάντοτε λεπτός καί επικίνδυνος. Πώς νά βρεί τόν κοινό παρονομαστή πράξεων τόσο διαφορετικών μεταξύ τους, όπως ή άνθρωποκτονία, ή άπάτη, ή προσβολή τών χρηστών ήθών, ή κλοπή, ή μοιχεία: κι άν τόν βρεί, πώς νά άποτρέψει τόν κίνδυνο νά χαρακτηριστεί «βασιλικότερη του βασιλέως» από τή διεύρυνση πού έχει ύποστεί τό αντικείμενό τής μέσα σ' όλα αυτά τά χρόνια τής έγκληματολογικής γνώσης; Ήδη στό χώρο τής έγκληματολογίας μεταχειρίζαστε όρους, όπως ή «déniance»—άπόκλιση από τίς νόρμες—άντί γιά έγκλημα. Κι όμως, τό νομικό έγκλημα τουλάχιστον αυτό πού όρίζει ό νομοθέτης: «Nullum crimen, sine lege», καί ή άντιμετώπιση πού

συνεπάγεται είναι μία όρισμένη ποιή: «Nulla poena sine lege». Ή έγκληματολογία, μακριά από μία τόσο συγκεκριμένη τοποθέτηση, άναζητήσει έξω από τόν Ποινικό Νόμο τό αντικείμενό τής.

"Ετσι, άνάτρεξε στό «φυσικό έγκλημα» του Garofalo καί—μία καί τό ζήτημα συνδεόταν μ' αυτή τήν ύπόστασή τής σάν αυτόνομης έπιστήμης—άντέταξε στους δογματικούς του Ποινικού Δικαίου ότι: «ή νομική έννοια του έγκλήματος καλύπτει μία κοινωνική καί άνθρώπινη πραγματικότητα πού σάν φαινόμενο προηγείται του Νόμου καί τόν τροφοδοτεί».⁴¹

"Ωστε τό αντικείμενο τής έγκληματολογίας είναι αυτό τό «ώτι», «άκατέργαστο» φαινόμενο πού προηγείται κάθε θεσμοποίησης σέ ποινικό νόμο. Καί ή έγκληματολογία ξεκίνησε νά προσδιορίσει τήν αιτία τής ύπαρξης αυτού του φαινομένου καί, από τόν Lombroso ως τόν Pinatel, τόν Sutherland ως τίς θεωρίες τής άλληλεπίδρασης, προσπάθησε ν' άπομονώσει τούς παράγοντες πού θά έριχναν φώς στό «γιατί» τής έγκληματικής συμπεριφοράς: Γιατί ό Α περνά στήν εγκληματική πράξη καί ό Β όχι; Αυτό ήταν τό θεμελιακό έρώτημα τής προηγούμενης δεκαετίας. Άλλά άπάντηση δέν δόθηκε, κι αυτό γιά δύο κυρίως λόγους:

1. Ό πρώτος είναι όρθολογιστικός: Δέν ύπάρχει διαφορά φύσης άνάμεσα σ' εκείνον πού περνά στήν πράξη καί σ' εκείνον πού συνέχεται από τήν άπειλή του Ποινικού Νόμου. Καμία έπιστημονικά τεκμηριωμένη καί πρακτικά έπαληθευμένη θεωρία περί «καταστάσεων έπικινδυνότητας» (état dangereux) δέν μπόρεσε νά μäs δώσει τόν έγκληματικό τύπο άνθρώπου πού, είτε από τίς προσωπικές του συνθήκες είτε από τίς συνθήκες του κοινωνικού του περιβάλλοντος, θά είχε περισσότερες πιθανότητες νά έγκληματίσει από όποιονδήποτε άλλον.

2. Ό δεύτερος λόγος δέν είναι ίσως άμεσα αντιληπτός αλλά άποτελεί τό λόγο τής άμφισβήτησης του μέχρι σήμερα αντικειμένου τής έγκληματολογίας καί συνοψίζεται σέ μία παρατήρηση τών Taylor, Young καί Walton:⁴² «οί αιτίες γιά τίς όποιες ένα πρόσωπο διαπράττει ένα έγκλημα μπορεί νά διαφέρουν κατά τάξη καί σημάσια από εκείνες γιά τίς όποιες συλλαμβάνεται ένας έγκληματίας...».

"Αν λοιπόν τό έγκλημα δέν «είναι» αλλά «φτιάχνεται», καταβαίνει κανείς ότι τό αντικείμενο παρατήρησης πού έχει υιοθετήσει ή έγκληματολογία δέν είναι τόσο «άγνό» καί τόσο «άκατέργαστο» όσο ύποθετικά έχει γίνει δεκτό.

"Αναμφίβητα, ένας έγκληματίας είναι μία άπτή πραγματικότητα—μέ σάρκα καί οστά—, καί ή πράξη του άποτελεί, όέ κάποιο μέτρο, έκφραση τής προσωπικότητάς του. Άλλά τό νά έχει άνακηρυ-

41. Pinatel, J., *La criminologie*, Paris, SPES 1960.

42. Taylor, Young and Walton, *op. cit.* σελ. 10, ύποσημείωση 2.

χθεὶς κανεὶς σέ ἐγκληματία δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνο μιᾶς πράξης, ἀλλὰ καί μιᾶς ἀπόφασης πού ἀπό μία ὀρισμένη σκοπιά μπορεί νά θεωρεῖται δικαιολογημένη, ἀλλὰ ἀπό μία ἄλλη αὐθαίρετη. Κι' ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τό πρόβλημα. Γιά νά γίνει ἀντιληπτό, θά προσπαθήσουμε νά φωτίσουμε αὐτά τά ἐπίπεδα, ὅπου τοποθετοῦνται οἱ ἀποφάσεις ἐκεῖνες πού ὁδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἐνός ἀτόμου σέ ἐγκληματία, γιά νά δοῦμε κατὰ πόσο τό «ἀντικείμενο» αὐτό «κατασκευάζεται», κατὰ πόσο στήν «κατασκευή» του ὑπαισθέρχονται καί ἄλλοι παράγοντες, πού ἀλλάζουν τελείως τίς ἐπιστημονικές προοπτικές.

α. Ἐνας πρῶτος παράγοντας εἶναι ὁ σκοτεινός ἀριθμός. Γνωρίζουμε ὅτι αὐτός διαφέρει αἰσθητᾶ ἀπό τό ἕνα ἐγκλημα στο ἄλλο⁴³ καί ὅτι, ἔτσι ὥπως προκύπτει ἀπό τίς ἑρευνές πού ἔγιναν, εἶτε μέ τή μέθοδο τῆς αὐτοεξομολόγησης, εἶτε μ' αὐτήν τοῦ υπολογισμού τῶν παθόντων, εἶναι σημαντικός. Ἡ ὑπαρξή του, παρ' ὅλα αὐτά, θά μπορούσε νά εἶναι ἀδιάφορη, ἂν ἡ τύχη προσδιόριζε ἐκείνους πού συλλαμβάνονται καί ἐκείνους πού διαφεύγουν ἢ ἂν αὐτό τό γεγονός (τῆς σύλληψης) ἦταν χωρίς συνέπειες.

Στήν πραγματικότητα, ἡ τύχη παίξει τό ρόλο τῆς ἀλλά καί ἄλλοι παράγοντες συμβάλλουν, καί γι' αὐτούς θά μιλήσουμε στήν ἐπόμενη παράγραφο. Ἐκεῖνο πού ἐδῶ πρέπει νά τονίσουμε, εἶναι ὅτι ἡ ἀνακήρυξη ἐνός ἀτόμου σέ ἐγκληματία ἔχει σημαντικές συνέπειες στήν κατοπινή του ἐξέλιξη.^{43b} Οἱ περισσότεροι ἐφηβοὶ ἔχουν σέ κάποια στιγμή διαπράξει κάποιο ἐγκλημα κατὰ τίς περιουσίας. Ἐκεῖνοι πού δέν συνελήφθηκαν, ἐγκαταλείπουν στίς περισσότερες περιπτώσεις τήν συμπεριφορά αὐτή καί «ἀνανεώνουν τό συμβόλαιό» τους μέ μία κοινωνία ἀπό τήν ὁποία σέ κάποια στιγμή εἶχαν ἀποκοπεῖ. Στήν ἀντίθετη περίπτωση, πού τό ὑποκείμενο συνελήφθη, βρίσκεται ἀντιμέτωπο μέ μία ἄρνητική εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του πού πολύ συχνά δέν δέχεται σάν πραγματική, ἀλλά τήν υἱοθετεῖ γιά νά «τεθεῖ», νά «ἀντιτεθεῖ».

Φυσικά, αὐτά δέν ἀποτελοῦν παρά πιθανές ἀντιδράσεις σέ δύο διαφορετικά ἐνδεχόμενα. Ἀλλά, σέ κάθε περίπτωση, τό γεγονός τῆς σύλληψης ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό παράγοντα γιά τή διαμόρφωση μιᾶς προσωπικότητας ἀπέναντι στό νόμο.⁴⁴

β. Αὐτό τό θέμα τοῦ σκοτεινοῦ ἀριθμοῦ δέν θά ἦταν τόσο ἀνησυχητικό, ἂν δέν μᾶς ὁδηγοῦσε στή διαπίστωση ὅτι ἡ ὁμάδα τῶν ἐπίσημα ἀνακηρυγμένων ἐγκληματιῶν εἶναι προϊόν μιᾶς διαδικασίας ἐπιλογῆς καί φιλτραρίσματος, πού ξετυλίγεται τόσο στό ἐπίπεδο τῆς ἀστυνομίας ὅσο καί σ' αὐτό τῆς εἰσαγγελίας ἢ τῶν δικαστῶν. Ἐκεῖ γίνεται κοινοτυπία

ἡ ἐπὶ κλήση ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν (ἡλικία, ἐθνικὴ καί κοινωνικὴ προέλευση) πού ἔχουν σάν συνέπεια τίς ταχύτερες καί ἐντονότερες ἐπεμβάσεις ἀπὸ τό γεγονός καί μόνο ὅτι αὐτά τά χαρακτηριστικά συνδέονται μ' ἕνα στερεότυπο ἐπικινδυνότητας. Μέσα στο πλῆθος τῆς προστασίας τῆς νεότητος, ἡ ἐπέμβαση, μέ γνώμονα τό καλὸ τὸ παιδιοῦ, ἐμφανίζεται περισσότερο ἀναγκαία, ὅταν ἔσας ὁρισμένος ἀριθμὸς ἀρνητικῶν στοιχείων συνηγορεῖ σ' αὐτό. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἡ δραστηριοποίηση τῶν θεσμῶν κοινωνικῆς ἀνάληψης ἔχει σκοπὸ τὴν ὁμαλοποίηση καί τό συμψηφισμό τῶν ἐλλείψεων. Ἀλλὰ, γενικά, μήπως δέν καταλήγουν στήν ἐπίταση τῆς περιθωριοποίησης τῶν νέων;⁴⁵ Κι αὐτὴ βέβαια εἶναι μιὰ ἐρώτηση πού δέν μπορεί νά ἔχει συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ἀλλὰ καί μόνο ὅτι οἱ διαδοχικὲς ἀποφάσεις, πού ὁδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἐνός προσώπου σέ ἐγκληματία, προσδιορίζονται ἀπὸ παράγοντες πού δέν ἔχουν ἄμεσα νά κάνουν μέ τό πρόσωπο τοῦ ἐγκληματία ἢ μέ τὴν πράξη του, δημιουργεῖ προβλήματα ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ δείγματος καί κατ' ἐπέκταση ἀξιοπιστίας τοῦ ἀντικειμένου μελέτης (πού στήν περίπτωσή εἶναι ὁ ἐγκληματίας καί ἡ πράξη του).

Ὁ Ph. Robert, μέ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀξιολόγησης τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν σάν ἐργαλεῖο τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης, ἔχει ἐπισημάνει αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τοῦ «κλασσικοῦ» ἀντικειμένου, πού ἀποτελεῖ ὁ ἐγκληματίας καί τὸ ἐγκλημα. Γιατὶ ὁ «ἐγκληματίας» ἢ τὸ «ἐγκλημα» εἶναι μεγέθη πού γίνονται ἀντικείμενα μέτρησης καί μόνο σάν τέτοια εἶναι—ἄλλωστε—ἐπιστημονικὰ ἀξίολογα. Ἡ στατιστικὴ ὁμως μέτρηση αὐτῶν τῶν μεγεθῶν ἐξαρτᾶται ὄχι μόνο ἀπὸ ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις (τῆς ὁρατότητας⁴⁶ καί τῆς παραπομπῆς τῆς πράξης) ἀλλὰ καί ἀπὸ ὑποκειμενικὲς, ὅπως οἱ ἰδέες πού ἔχουν σχηματιστῆ ὅσα ὅργανα τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομικοὶ, δικαστές, κοινωνικοὶ λειτουργοὶ κτλ): α) γιὰ τὸ εἶδος τῆς συμπεριφορᾶς πού συνιστᾷ ἐγκλημα καί β) γιὰ τὴν ἀποστολὴ καί τὴν λειτουργία πού ἐκπληρώνουν οἱ διάφοροι θεσμοί, ὅπως ἡ ἀστυνομία, τὸ ψυχιατρικὸ κατὰστημα ἢ οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοί.

Μέ βάση αὐτές τίς ἰδέες-παραστάσεις τῶν ὁργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καί σύμφωνα μέ τὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ τοῦ κάθε θεσμοῦ, πραγματοποιεῖται στό τέλος ἡ «ἐπιλογή» σάν ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας «ἀνακατασκευῆς» καί προσαρμογῆς

45. Βλ. τὴ συγκλονιστικὴ μαρτυρία τοῦ Anad, M., «Les lamineires de l'education surveillee», *Actes*, No 10, 1976.

46. Καὶ αὐτὴ ἡ «ὁρατότητα» τῆς πράξης ἀποτελεῖ πρόβλημα γιὰ τὸ μελετητὴ τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν: εἶναι φανερό ὅτι ὅλες οἱ ἐγκληματικὲς πράξεις δέν εἶναι τὸ ἴδιο ὁρατές, καὶ εἶναι φυσικὸ νά λάβει γνώση ἡ ἀστυνομία εὐκολότερα ἐνός ἐγκληματος πού τελεσθῇ σέ μιὰ λαϊκὴ πολυκατοικία παρὰ σέ μιὰ ἀπομονωμένη βίλλα.

43. 43a. Βλ. Δασκαλάκης Η., *op. cit.*, σελ. 374 ἐπ.

44. Βλ. Debuyss, Chr., Joos, J., *L'enfant et l'adolescent voleur*, Dessart, Bruxelles 1971.

τοῦ ἀντικειμένου μέτρησης στά διάφορα ἐπίπεδα τῆς ἀστυνομίας, τῆς εἰσαγγελίας ἢ τῶν δικαστηρίων. Ὡστε ὁ μελετητής τοῦ ἐγκληματικοῦ δείγματος μελετᾷ τελικά τὸ προϊόν-ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρᾶς διαδικασίας, ὅπου ἀντικειμενικοί καὶ ὑποκειμενικοί παράγοντες, τύχη καὶ σκοπιμότητες, ἰδεολογίες καὶ στάσεις ἔχουν ἐμπλακεῖ.

γ. Μιὰ τρίτη διαπίστωση πολλῶν συγγραφέων μᾶς ὁδηγεῖ σ' ἓνα στάδιο πολὺ προγενέστερο τῆς διαδικασίας οἰκοδόμησης τοῦ ἀντικειμένου παρατήρησης: σ' αὐτὸ τῆς ἀναγόρευσης μιᾶς πράξης σὲ ἐγκληματική. Ὁ κατάλογος τῶν πράξεων πού περιλαμβάνονται στὸν Ποινικὸ κώδικα καὶ ὑπάγονται στὶς συνήθειες δικαιοδοσίας εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπιλογῆς πού ἔγινε μὲ πολιτικά κριτήρια. Ὁ Sellin⁴⁷ πού εἶχε διακηρύξει ἤδη ἀπὸ τὸ 1960: «Εἶναι λοιπὸν προφανές ὅτι θεσμοποιοῦνται μόνο ἐκεῖνες οἱ νόρμες πού προστατεύουν τὶς ἠθικὲς ἀξίες τῆς ὁμάδας ἢ τὸν ὁμάδων πού κατέχουν τὴ δύναμη νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησή τους στοὺς ἄλλους καὶ τὰ μέσα νὰ ἐπηρεάσουν τὴν κυβέρνηση».

Γιὰ νὰ ἀποδείξει τὸ ἴδιο πράγμα, ὁ Foucault⁴⁸ ἔγραψε γιὰ τὴν ἀνάγκη στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη στὴν ἀρχὴ τῆς βιομηχανικῆς-καπιταλιστικῆς περιόδου νὰ ἐπαναπροσδιορίσει τὶς ἀξίες τῆς καὶ νὰ περιγράψει τὶς ζώνες, ὅπου οἱ παρανομίες ἦσαν ἥσαν ἀνεκτές. Ὁπως ἔχουμε ἤδη γράψει (σ. 301), ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἀτομικιστικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ὁδήγησαν σὲ μιὰ ἀναθεώρηση τῶν ἐξίσων πού εἶχε τὶς συνέπειές τῆς καὶ στὸ νόμο. Ἔτσι, ὅτι ἔθιγε τὴν ἰδιοκτησίαν ἔγινε ἀντικείμενο ἀνακωδικοποίησης μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας οἱ ἀνοχές λιγόστεψαν καὶ ὁ κολασμὸς ἔγινε ὅλο καὶ πιὸ ἐπιτακτικός. Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ λαϊκὲς τάξεις δὲν ἔχουν πιά πρόσβαση στὶς «ἀνεκτές παρανομίες» (illégalismes tolérés), ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ ἀστικές τάξεις ἐπιφυλάσσουν γιὰ τὸν αὐτὸ τοῦ νόμου, ἀπάτες, φοροδιαφυγές, παράνομες ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις... Αὐτὰ τὰ δύο εἶδη παρανομιών (τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν ἀστικῶν τάξεων) ἀντιμετωπίζονται συνήθως ἀπὸ δύο διαφορετικὰ δικαστηριακά κυκλώματα: τὰ *τακτικά δικαστήρια*, κάθε φορὰ πού πρόκειται γιὰ ἐγκλήματα τῆς περιουσίας τὰ ὁποῖα ἀπαγγέλλουν ποινές, καὶ τὰ *ἐιδικὰ δικαστήρια* κάθε φορὰ πού πρόκειται γιὰ λεπτότερες παραβάσεις τῶν κανονισμῶν ἢ τῶν νόμων περὶ τὴν ἀσκηση τῆς ἐμπορίας ἢ τῆς βιομηχανίας, πού προβλέπουν συμβιβασμούς ἢ ἄλλες διευθετήσεις.

Δὲν θ' ἀναπτύξω ἐδῶ ὅ, τι ἔχει ἤδη ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ τὸν Sutherland γιὰ τὴν περίπτωση τῶν «ἐγκληματιῶν τοῦ λευκοῦ περιλαίμιου». Ἡ ὑπαρξὴ διαφορῶν δικαιοδοσιῶν μπορεῖ κάλλιστα νὰ δικαιολογηθεῖ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ χαρακτηριστικά τῶν υποθέσεων (ἐμπορικὲς-ἀστικές υποθέσεις). Ἐκεῖνο πού, παρ' ὅλα αὐτὰ, σοκάρει καὶ προσδίδει χαρακτῆρα αὐθαιρεσίας στὴν ὅλη ὑπόθεση, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ *παραδοσιακὴ ἐγκληματικότητα* (ἐκεῖνη πού συνήθως ἐπικαλοῦμεθα) περιορίζεται σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐγκληματικότητα, πού περνᾷ ἀπὸ τὶς διαδικασίες τῶν τακτικῶν δικαστηρίων, ὅτι οἱ μελέτες γιὰ τὴν ἐγκληματικότητα περιορίζονται σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Πραγματοποιεῖται ἔτσι μιὰ πόλωση τοῦ ἐνδιαφέροντος, πού ὁδηγεῖ σὲ λανθασμένες γενικεύσεις καὶ ἀποτυπώσεις ἀφορισμῶν. Παίρνοντας ἓνα παραδειγμα πού συχνὰ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ph. Robert⁴⁹ καὶ ἀφορᾷ τὴ γαλλικὴ πραγματικότητα (ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ ἀφορᾷ καὶ πολλὲς ἄλλες χώρες): τὰ ἐργατικά ἀτυχήματα σκοτώνουν τοὺς ἀνθρώπους 10 φορές περισσότερα ἄτομα ἀπ' ὅ, τι ἄνθρωποκτονίες, οἱ φόνοι καὶ οἱ σωματικές βλάβες πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα τὸ θάνατο σωρευτικά. Τὰ θανατηφόρα ἀτυχήματα τῆς κυκλοφορίας βρίσκονται σὲ μιὰ σχέση 65 ἀτυχημάτων γιὰ κάθε ἄνθρωποκτονία κατόπιν ἡ ἄνευ προμελέτης. Τέλος, ἐνῶ οἱ ληστείες ἀπέφεραν, τὸ 1973, 54 ἑκατομύρια φράγκα στοὺς δρόμους τους, οἱ ἀπάτες περὶ τὴ φορολογία καὶ τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς ἀπέφεραν ἀντίστοιχα 4 καὶ 20 δισεκατομύρια σύμφωνα μὲ τὶς ἐπίσημες ἐκτιμήσεις.

Κατὰ τὰ ἄλλα, γιὰ νὰ υἱοθετήσουμε τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ P. Lascoume, φρίτουμε (καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς συνιατὶ τὴν εὐθύνη τῆς ἐγκληματολογίας σάν ἐπιστήμης, πού συμβάλλει μὲ τὴν υἱοθέτηση ἑνὸς περιορισμένου ἀντικειμένου μελέτης στὴ διάδοση τῶν ἐγκληματικῶν στερεοτύπων) μπροστὰ στὶς ἐγκληματικὲς ἐνέργειες τῆς ἀπαγωγῆς ὁμήρων ἢ τῶν βιαιοτήτων κατὰ ἀνυπερασπίστον προσώπων καὶ σιωποῦμε γιὰ τὶς *ἐγκληματικὲς πρακτικὲς* τῶν βιομηχανιῶν φαρμάκων καὶ τροφίμων, τῶν ἐπιχειρήσεων κατασκευῆς ἀκινήτων ἢ τῶν ἀπατεῶνων πού ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὴν ψιλὴ τιμὴ ἢ τὴν κακὴ ποιότητα τῶν προϊόντων τοῦ ἐμπορίου. Στὴν πραγματικότητα, γράφει ὁ P. Lascoume: «...ἡ μόνη ἐγκληματικότητα πού ἐμφανίζεται σάν ἐπικίνδυνος εἶναι ἐκεῖνη πού ἀποτελεῖ ἐκδήλωση μιᾶς ρῆξης μὲ τὴν κρατοῦσα ἰδεολογία: ἡ κλοπὴ χρήσης θίγει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἡ χρῆση τῶν ναρκωτικῶν τὴν παραγωγικότητα, ἡ σεξουαλικὴ ἐλευθερία τὶς οἰκογενειακὲς δομὲς κτλ...». Καὶ ἡ ἐγκληματολογία, σὲ μέτρο πού υἱοθετεῖ σάν ἰδιαίτερο ἀντικείμενο μελέτης τῆς τῆς τὸ «ἐγκλημα», σὲ μέτρο πού διαδίδει ἡ νο-

47. Sellin, T., «Groupes de pouvoir, législation et criminalité», *PPS*, 1960, 40, 8.

48. Foucault, M., *op. cit.* σελ. 3.

49. Godefroy, Th., Robert, Rh., «Le coût du crime en France», *CGAI*, 1971, I.A.Melun, 1973, σελ. 89-138.

μιμοποιεῖ μέ λογικά ἐπιχειρήματα (στατιστικές, θεωρίες, μελέτες πάνω σέ προκατασκευασμένους πληθυσμούς) τοὺς μηχανισμούς κολασμοῦ τοῦ συστήματος κυριαρχίας στό μέτρο πού συμβάλλει στή μεγάλη ἐπιχείρηση τῆς καλλιέργειας καί διάδοσης τῶν κύριων στερεοτύπων τῆς ἐγκληματικότητας, δέν μπορεῖ παρά νά καταλήγει σέ μιά ἐπιστήμη τοῦ κολασμοῦ.

Ὡστε, γιά ἄλλο ἓνα λόγο τὸ ἀντικείμενο τῆς κλασικῆς ἐγκληματολογίας ἐμφανίζεται ἀνίκανο νά στηρίξει ἀπὸ μόνο του τὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο. Οἱ λίγες ἀναφορές πού κάναμε στὰ ρεύματα σκέψης πού ἀκολούθησαν τοὺς κλασσικούς προβληματισμούς τῆς ἐγκληματολογίας τοῦ περάσματος στὴν πράξη, ἔφεραν στὸ φῶς μηχανισμούς καί διαδικασίες πού συντελοῦν ἐξ ἴσου—τουλάχιστον—μέ τὴν υλικὴ τέλεση τῆς πράξης, στὴν «κατασκευὴ» τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶχε σὰ φυσικὴ συνέπεια τὴ μετάθεση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸ ἐγκλημα στούς μηχανισμούς πού τὸ παρήγαγαν. Οἱ Ferracuti καί Newman ἔγραψαν τὸ 1972: «Ἀν ὁ ἐγκληματίας εἶναι ἓνα πρόσωπο στὸ ὁποῖο ἔχει θεθεῖ ἡ ἐτικέττα τοῦ «ἐγκληματία», ἀπορρεῖ λογικά ὅτι πρέπει νά μελετήσουμε ὄχι μόνο τὸν ἐγκληματία... ἀλλὰ καί τὴ σημασία τῆς ἐτικέττας καθυπὸ καὶ, αὐτὸ πού εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικό, τὸ ἥ τὰ πρόσωπα πού θέτουν αὐτὴ τὴν ἐτικέττα στὸν ἐγκληματία καί τὴ διαδικασία πού υἱοθετοῦν...»

Ἡ ἀνάγκη τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν μηχανισμῶν τῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως αὐτὴ υλοποιεῖται στὸ *στιγματισμό* ἐνὸς ἀνθρώπου σάν ἐγκληματία ἢ στὴν *ἀπόρριψη* του, ἀποτέλεσε ἓνα δευτερό πολλὸ ἐγκληματολογικὸ ἐνδιαφέροντος ἐξ ἴσου σημαντικό μέ τὸν προηγούμενο (τοῦ περάσματος στὴν πράξη) καί ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ τὸν οἰκοδόμησι δὺο παράλληλων προβληματικῶν γύρω ἀπὸ τίς ἐννοιες τοῦ ἐγκλήματος καί τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ἔτσι, οἱ Taylor, Young καί Walton, πρότειναν τὸ 1973 τὴ μελέτη:

—τῆς πολιτειολογίας	}	τοῦ ἐγκλήματος
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας		
—τῆς δυναμικῆς	}	τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας		
—τῆς πολιτειολογίας		

Στὸ ἐπόμενο καὶ τελευταῖο μέρος τῆς ἐργασίας μου θ' ἀναφερθῶ σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν «καινούργια» ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τίς μελέτες τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας κι ἔτσι ὅπως υλοποιεῖται σήμερα στὴ μελέτῃ τῶν μηχανισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομίας, δικαιοσύνης, φυλακῶν, ψυχιατρικῶν καταστημάτων, κοινωνικῆς πρόνοιας

III. ἡ καινούργια ἐγκληματολογία ἢ ἡ ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης

«Ὅταν μιλάμε γιά κοινωνικὴ ἀντίδραση (réaction sociale) ἐννοοῦμε τίς «στάσεις» (attitudes) πού μιά κοινωνία παίρνει ἀπέναντι σέ ὀρισμένα φαινόμενα. Κι ὅταν λέμε ὅτι ἡ ἐγκληματολογία πρέπει νά μεταθέσει τὸ ἐνδιαφέρον της ἀπὸ τὸ ἐγκλημα στὴν κοινωνικὴ ἀντίδραση ἐννοοῦμε ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ ἐγκλημα δέν ὑπάρχει παρά σάν ἀντίδραση μιᾶς κοινωνίας ἀπέναντι σέ μιά συμπεριφορὰ, εἶναι ἐπισημονικὰ ἐπιβεβλημένο νά γνωρίσει κανεὶς τίς αἰτίες καὶ τοὺς κανόνες αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης. Ἡ ἰδέα δέν εἶναι καινούργια» ὑπῆρχε ἤδη στὸ ἔργο τοῦ Durkheim:⁵⁰ καμιά συμπεριφορὰ δέν εἶναι ἀπαράδεκτη, κολάσιμη ἀπὸ τὴ φύση της· ἡ ἀντίδραση πού ἐπισύρει ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ὅπου διαδραματίζεται τῆς ἀποδίδει αὐτὸν τὸ χαρακτῆρα. Στὴ συνέχεια, ἡ ἰδέα αὐτὴ στηρίζε ὅλες τίς ἐρευνες πάνω στὴν ἀλληλεπίδραση,⁵¹ τὸ στιγμισμὸ,⁵² τὸ ρόλο τῶν ὀργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου.⁵³ Ἔτσι, διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ κι ἄλλων ἐγκληματικῶν συμπεριφορῶν ἀπ' αὐτές πού γνωρίζε ὁ Ποινικὸς Κώδικας, ἡ καὶ ἄλλων ἐγκληματιῶν ἀπ' αὐτοὺς πού γνωρίζε ἡ Ποινικὴ Δικαιοσύνη. Ὅλα αὐτὰ εἶχαν σάν συνέπεια, τὴν ἀμφοιβήτηση, γιὰ τὴν ὁποία μιλῆσαμε, τῆς νομιμότητος τῆς ἐγκληματολογίας καὶ τοῦ ἀντικειμένου της. Ὅμως, ἐκτός ἀπ' αὐτὴ τὴ συμβολὴ τους, ὅλες οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν οἰκοδόμησι μιᾶς καινούργιας ἐγκληματολογίας μέ ἀντικείμενο τὴν κοινωνικὴ ἀντίδραση, ὑπῆρξαν σκόρπιες καὶ ἀνοργάνωτες. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίδραση χρησιμοποιήθηκε γιὰ νά ἐξηγηθεῖ ἡ ἐγκληματικότητα, γιὰ νά δοθεῖ ἀπάντηση στὸ κλασσικὸ ἐρώτημα τῆς ἐγκληματολογίας τοῦ περάσματος στὴν πράξη· δέν ἀποτέλεσε αὐτοτελὲς ἀντικείμενο ἔρευνας.

Πρῶτος ὁ Rh. Robert⁵⁴ γιὰ τὴ Γαλλία προσπάθησε νά ὀργανώσει καὶ νά συστηματοποιήσει τὴν ἔρευνα στὸ γόρτο τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση τῆς ἀδυναμίας τῆς κλασσικῆς προβληματικῆς τῆς ἐγκληματολογίας, διατυπώνει τίς ἐξῆς δύο θέσεις:

1) Τὸ ἐγκληματολογικὸ ἐνδιαφέρον πρέπει νά στραφεῖ στὴν ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων κα-

50. Durkheim, E., *De la division du travail social*, Paris, 1960, σελ. 35-39, 43-48, 64-68.

51. Mead, G.H., *Mind, Self and Society*, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1934.

52. Lemert, T., *Social Pathology*, NY, Mc Grawhill, 1951.

53. Chambliss, W.J., *Crime and the Legal Process*, NY, Mc Grawhill, 1969.

54. Διευθυντὴς ἐρευνῶν τοῦ SEPC (Ῥηρησία Ποινικῶν καὶ Ἐγκληματολογικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης). Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Bordeaux I (Ἐγκληματικὴ Κοινωνιολογία) καὶ στὸ ICP (Ἰνστιτούτο Ἐγκληματολογίας Παρισιῶν).

νώνων, ἡ ἀπόκλιση ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁδηγεῖ στὴν κοινωνικὴ ἀντίδραση τοῦ στυγματοσμοῦ μιάς συμπεριφορᾶς σάν κοινωνικά ἀπαράδεκτες ἢ ἐγκληματικῆς.

2) Ἐπειδὴ ἡ ἐγκληματικότητα δέν εἶναι ὁποιαδήποτε συμπεριφορὰ καὶ ὁ ἐλέγχος τῆς ἔχει ἀναθεθεῖ σ' ἓνα σύστημα ἐξαιρετικὰ εἰδικευμένο (τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης), πού ἐνσαρκώνει διάφορες κοινωνικές ἀποστολές, ἡ ἀντίδραση σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τῇ συμπεριφορᾷ—τὴν ἐγκληματικὴ—πρέπει νά μελετηθεῖ μέσα ἀπ' αὐτό τὸ σύστημα τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς ἐγκληματικότητας.

Αὐτές οἱ διαπιστώσεις μᾶς ὁδηγοῦν νά ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ θέμα τῶν κανόνων συμπεριφορᾶς πρῶτα καὶ μ' αὐτὴ τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης ὕστερα, χωρὶς νά ξεχνᾶμε ὅτι τὰ δύο αὐτὰ θέματα συμπλέκονται, ἀλληλοϋποστηρίζονται καὶ ὅτι μέσα ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία αὐτὴ πλοκὴ καὶ ἀλληλεξάρτηση ἀναφαίνεται τὸ ἐγκλημα, προῖόν ὀρισμένων κοινωνικῶν δομῶν, ὀρισμένων ἰδεολογικῶν τάσεων πού στηρίζουν αὐτές τῖς δομές, ὀρισμένων κοινωνικῶν μηχανισμῶν πού ἐξυπηρετοῦν τὴν ἡγεμονία αὐτῶν τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τὴ συντήρηση τῶν κοινωνικῶν δομῶν.

A. Ἡ προβληματικὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου: προβληματικὴ τῶν κανόνων συμπεριφορᾶς

Εἶδαμε πόσο οἱ ἀδυναμίες τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν ἔφεραν σ' ἀδιέξοδο τὴν ἐγκληματολογικὴ ἔρευνα: ἄς ξαναγρίσουμε λοιπὸν σέ μιά ὑπόθεση πού θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεση βάσης σέ κάθε ἔρευνα τοῦ εἶδους: ἡ ἐγκληματικότητα καὶ γενικότερα κάθε ἀποκλίνουσα συμπεριφορὰ (déviance) δέν ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μελέτης ἁπλοῦς καὶ πρωτογενῆς. Ἡ ἐγκληματικότητα, ὅπως καὶ κάθε ἀπόκλιση ἀπὸ τὸν κανόνα, *παρὰπέμπει στὸν κανόνα*. Βέβαια ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὕτη ἀπορρέει λογικά ἡ ἐπόμενη ἐρώτηση: Ποιοὶ κανόνες ἢ τί εἶναι κανόνες;⁵⁵ Στὴν πραγματικότητα, ὑπάρχουν τρεῖς ὁρίσμοι τῆς νόρμας:

- ὁ ἓνας εἶναι στατιστικός καὶ παρὰπέμπει στὸ μέσο ὁρο,
- ὁ ἄλλος ἀναφέρεται στὶς κυρίαρχες ἀξίες μέσα σέ μιά κοινωνικὴ ομάδα,
- ὁ τρίτος ἀφορᾷ τοὺς ἀναγκαστικούς κανόνες πού ἔχουν τεθεῖ σέ μιά κοινωνικὴ ομάδα.

Φυσικά, ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς αὐτοὺς ὁρισμοὺς ὑπάρχει κάποια συγγένεια πού γίνεται ἀντιληπτὴ ἀπ' τὴ δυνατότητα τῆς «ὀδίσθησης» ἀπὸ τὴ μιά κατηγορία στὴν ἄλλη. Ἀς πάρουμε τὸ παράδειγμα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ph. Robert:⁵⁶ ὅλοι ἀγαπᾶνε τὸ βάλκα τοῦ χωριοῦ (πρῶτος ὁρισμός) ἄλλα, ἀν οἱ κοινωνι-

κὲς συνθῆκες ἐνταθοῦν, γρήγορα θὰ τὸν ὑποψιάστουν ὅτι «τὸ κάνει ἐπιτήδες» καὶ θὰ τὸν στραβοκοιτάξουν (δεύτερος ὁρισμός), καὶ στὸ τέλος αὐτὸν θὰ κρεμάσουν ἂν τὰ πράγματα χειροτερέψουν πολὺ (τρίτος ὁρισμός). Ἄν τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἤδη κάποια ἐνδειξὴ τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπόκλισης ἀπὸ τὸν κανόνα (τὴ νόρμα), δέν θὰ πρέπει παρ' ὅλα αὐτὰ νά μᾶς κάνει ν' ἀμελήσουμε τὸν πολυμορφικὸ χαρακτήρα τῆς νόρμας. Ἀντίθετα μάλιστα, αὐτὸς ὁ πολυμορφικὸς χαρακτήρας, σέ συνδυασμὸ μὲ τὴν οὐσιαστικὴ ἐφαρμογὴ τῆς νόρμας πού μὲ τὴν θέσπισή της θεσμοθετεῖ τὴν ἀποκλίνουσα συμπεριφορὰ, ὁδηγοῦν στὸ νά δεχθῆς κανεῖς τὴν προβληματικὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου σάν προβληματικὴ τῶν ἐρευνῶν πάνω στὴν ἐγκληματικότητα.

Ὡστε ἡ ἀποκλίνουσα συμπεριφορὰ δέν μπορεῖ νά συλληφθεῖ καθ' ἑαυτήν. Δέν ὑπάρχει παρὰ μέσα στὴ διαδικασία ἀναγωγῆς μιάς συμπεριφορᾶς σέ κανόνα. Αὕτῃ ἡ διαδικασία τῆς ἀναγωγῆς μιάς συμπεριφορᾶς σέ κανόνα θεσμοθετεῖ μιά τάξη πραγμάτων μέσα σέ μιά ὀρισμένη περιοχὴ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἔτσι, τίθενται τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς τάξης ἀλλὰ ταυτόχρονα «δημιουργεῖται» καὶ ἡ ἀταξία πού εἶναι ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς τάξης.

α) Μιά *πρῶτη* κατεῦθυνση τῶν ἐρευνῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου πρέπει νά προσανατολιστεῖ λοιπὸν πρὸς τὴ διαδικασία θεσμοθέτησης τῶν κανόνων συμπεριφορᾶς. Κι αὐτὸ σημαίνει ἐρευνᾶς τόσο πάνω στὴ *θέσπιση* τῆς νόρμας (σέ σχέση μὲ τῖς κοινωνικὲς δομὲς πού τὴν υπαγόρευσαν καὶ τῖς συγκρούσεις πού τὴν προσδιόρισαν) ὅσο καὶ στὴν *πρόσληψη* της. Καί σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐγγίζουμε ἓνα θέμα ἐξαιρετικὰ σημαντικό γιὰ τὴ μελέτῃ τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς ἀποκλίνουσας συμπεριφορᾶς (καὶ τῆς ἐγκληματικότητας ἐπομένως): τὴν ἀνάγκη τῆς μελέτης τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων. Αὐτὸ τὸ θέμα τῆς μελέτης τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων ἔχει στὴν πράξῃ παρεξηγηθεῖ ἀπὸ δύο λανθασμένους ἐπιστημονικοὺς προσανατολισμοὺς:

1. Ἀπὸ τὴ μιά μεριά, προσπάθησαν νά τὸ ἀναγάγουν σέ μιά υποτιθέμενη μάχη μεταξὺ τῶν θεωριῶν περὶ συμφωνίας (consensus) καὶ συγκρούσεως (conflict). Ἀλλὰ μιά διχοτόμηση τόσο ἀπόλυτη δέν μποροῦσε παρὰ νά ἀποπροσανατολίσαι τὴ σπουδὴ πάνω στὴν πρόσληψη τῆς νόρμας.

2. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ περισσότεροι μελετητές τῆς πρόσληψης τῆς νόρμας ἐτόνισαν τὴ σημασία τοῦ βαθμοῦ γνώσης αὐτῆς τῆς νόρμας. Πρόκειται ἐδῶ κυρίως γιὰ τὸ πρῶτο κύμα μελετῶν KOL,⁵⁷ πού ἔθεσε σὰ στόχο του τὴ μελέτῃ καὶ τὴ μέτρηση τῆς «κοινῆς γνώμης» προκειμένου νά πραγματοποιηθεῖ

55. Ὁ κανὼνας ἔχει ἐδῶ τὴν ἔννοια τῆς νόρμας.

56. Ph. Robert, *op. cit.*

57. Knowledge and Opinion about Law (γνώση καὶ γνώμη περὶ τοῦ νόμου). Ἐπιτροπὴ Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου - Διεθνῆς Ἐνωση Κοινωνιολογίας.

μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς τῆς τελευταίας ὁ ἐκσυγχρονισμὸς, ἡ προσαρμογὴ τοῦ νόμου στὶς κοινωνουργίες ἀπαιτήσεις τῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ θέμα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει λήξει ἀπὸ τότε ποὺ ὁ B. Kutchinsky⁵⁸ ἀπόδειξε, στὴν εἰσήγησή του στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ γνωσιολογικὴ διάσταση ἦταν πάντα μικρῆς σημασίας στὶς παραστάσεις τῆς νόρμας. Ὁ Ph. Robert ἀπὸ τῆς δικῆς του σκοπιά, σὲ πρόσφατη μελέτη του,⁵⁹ τονίζει ὅτι ἀπ' αὐτὴ τὴν περιορισμένη ἢ κακῆς ποιότητος γνώση τῆς νόρμας δὲν πρέπει νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι παρατηρεῖται ἑλλειψὶς παραστάσεων⁶⁰ καὶ στάσεων⁶¹ ἀπέναντι στὴ νόρμα. Ἀπλῶς αὐτὲς οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις χαρακτηρίζονται περισσότερο ἀπὸ τίς κανονιστικές (dimentions normatives) καὶ συναισθηματικές διαστάσεις τους παρὰ ἀπὸ τίς γνωσιολογικές.

β) Ὅσο ἐνδιαφέρουσα κι ἂν εἶναι ὅμως ἡ μελέτῃ τῆς θεσμοθέτησης τῆς νόρμας ἀπὸ τὴ διπλῇ σκοπιά τῆς θέσεως καὶ τῆς πρόσληψης τῆς, δὲν εἶναι δυνατό νὰ παραλειφθῇ, στὰ πλαίσια ἐνὸς προγράμματος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου, ἡ μελέτῃ τῆς *οὐσιαστικῆς* ἐφαρμογῆς τῆς. Κι αὐτὸ, *πρῶτα* γιατί μερικὲς νόρμες δὲν ὑπάρχουν παρὰ στὴν ἐφαρμογὴ τους, *ὕστερα* γιατί ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μιᾶς ἀφηρημένης θεσμοθέτησης δὲν εἶναι δυνατό νὰ συλληφθοῦν παρὰ στὴ συγκεκριμένη ἐφαρμογὴ τους (καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τους μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐφαρμογὴ).

Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ κοινωνικός ἐλέγχος διεξάγεται μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά συνθετῶν, πολλαπλῶν διαδικασιῶν: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα σ' αὐτὴ τὴ λειτουργία εἶναι πολλαπλά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅλος ὁ κοινωνικός ἐλέγχος δὲν ἐξαντλεῖται στὴν παρέμβαση αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (κ.ε.) εἶναι ἀφανές: ἀναπτύσσεται ἔξω ἀπὸ τὸ μικρὸ, ἐμφανές, ὁρατὸ τμήμα ποὺ ἀποτελοῦν τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα (ἀστυνομία, σύστημα Ποινικῆς Δικαιοσύνης, σωφρονιστικὸ σύστημα κτλ.). Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ τὸ ἀφανές τμήμα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι δυνατό νὰ διαχωριστῇ ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ ρύθμιση» (régulation sociale) ἔτσι ὅπως αὐτὴ ἡ τελευταία πραγματοποιεῖται μὲ τὴ

συνδρομὴ τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινῆς γνώμης... Ἐτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σ' ἓνα *πρῶτο στάδιο* ὁ κ.ε. εἶναι πίεση γιὰ βόλεμα, γιὰ τακτοποίηση τοῦ ατόμου μέσα στὸ περιβάλλον του, καὶ σ' αὐτὸ τὸ *στάδιο* δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ γενικὴ κοινωνικὴ ρύθμιση (régulation sociale générale), ἐνῶ μετατρέπεται σὲ καταπίεση ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ γιὰ κάποιον λόγο τὸ αἶμα δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸ στὸν κοινωρμισμὸ. Ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ρυθμιστῇ, ἀνατίθεται στοὺς εἰδικούς ποὺ θὰ ἐγγυηθοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας καὶ θὰ κατανικήσουν τὸ φόβο μας γιὰ τὸ ἄγνωστο καὶ τὸ διαφορετικὸ.

Καταλαβαίνει λοιπὸν κανεὶς τὴ σημασία ποὺ ἡ μελέτῃ τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων (ὅπως εἶναι οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις ἀπέναντι στοὺς κανόνες κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς) μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ τοῦ κ.ε., ποὺ δὲν εἶναι ἄμεσα ἀντιληπτός.

Ἀπὸ τὸ γενικὸ καὶ ἀφανὴ κ.ε. περνᾶμε στὴ συνέχεια στὸν κ.ε. τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μιὰ μορφὴ κ.ε. στὴν ἄλλη πραγματοποιεῖται χωρὶς διακοπὴ, γιατί οἱ δύο αὐτὲς μορφές κ.ε. εἶναι δεμένες μεταξύ τους. Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἐπέμβαση τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε., πρέπει ἢ ἡ *ὁρατότητα* (visibilité) τῆς πράξης νὰ εἶναι ἀρκετὴ ἢ *κάποιος νὰ κινήσει τοὺς μηχανισμοὺς αὐτῶν τῶν ὀργάνων*. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ὁρατότητα*, δὲν χρειάζεται νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἐνῶ μερικὰ αἶματα ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν πολλῶν, ὑπάρχουν ἄλλα ποὺ ζοῦν ἀποτραβηγμένα, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα. Κι αὐτὴ ἡ διαφορικὴ ὁρατότητα εἶναι συνάρτησις τοῦ ἐπαγγελματικοῦ status τοῦ κάθε ατόμου, ἀρα τῆς τοποθέτησής του στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία.

Ἡ ὁρατότητα ὅμως δὲν εἶναι τὸ πᾶν. Ἐχει παρατηρηθῇ ὅτι τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι συνήθως ἀυτοτροφοδοτούμενα: στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἡ πρώτη ὕλη τους διαβιβάζεται ἀπὸ ἄλλο κάποιον.⁶² Αὐτὴ ἡ *παραπομπή* ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὀρισμένες ἐξωτερικὲς συνθήκες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς παραστάσεις ποὺ οἱ παράγοντες τῶν μηχανισμῶν τοῦ κ.ε. ἔχουν γιὰ τὴν ἐγκληματικότητα, τὸν ἐγκληματία, τὰ ὄργανα ἐλέγχου καὶ τὴ χρῆσιν τους. Μὲ λίγα λόγια, ἡ *παραπομπή* σ' ἓνα ἐξειδικευμένο ὄργανο τοῦ κ.ε. ἐξαρτᾶται ταυτόχρονα:

—ἀπὸ *ἐξωτερικὲς περιστάσεις* ποὺ ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ προέλευσιν τοῦ ατόμου, ὅπως εἶναι ὁ βαθμὸς ὁρατότητας τῆς πράξης ἢ ἀκόμα τὰ κίνητρα⁶³ ποὺ ὀθύνουν στὴν παραπομπή ἢ

58. Kutchinsky, B., *op. cit.*, σελ. 14.

59. Robert, Rh., «Consensus, conflit, et attitudes envers le crime et la loi pénale», *Annales Internationales de Criminologie*, 1978, том. 17, ἀρ. 1 καὶ 2, σελ. 233.

60. Μὲ τὸν ὅρο *παράσταση* (représentation), καὶ ἔτσι ὅπως χρησιμοποιεῖται στὴ μελέτῃ τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων, ἐννοεῖται ἐδῶ τὸ σύστημα ἐκείνου γνώσης ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σύνολο αἰσθημάτων, πεποιθήσεων, ἀξιών, στάσεων, ποὺ μεταφράζονται σὲ ἓνα λόγο (discours) καὶ σὲ πρακτικὲς σχετικὲς μ' ἓνα κοινωνικὸ ἀντικείμενο.

61. Μὲ τὸν ὅρο *στάση* (attitude) ἐννοεῖται τὸ τμήμα τῆς παράταξης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ποὺ μεταφράζεται σὲ λήψη θέσης (prise de position) ἀπέναντι σ' ἓνα φαινόμενο.

62. Αὐτὸς ὁ κάποιος μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἄλλο ὄργανο τοῦ κ.ε. Ἀμερικανικὲς ἐρευνὲς ἔχουν ἀποδείξει ὅτι οἱ φιλανθρωπικὲς ὁργανώσεις π.χ. παίζουν ἓνα σημαντικὸ ρόλο στὴν παραπομπή ὀρισμένων υποθέσεων στὴν ποινικὴ δικαιοδοσία τῶν ἀνελίκων.

63. Ἐταί ὅτι νὰ θεωρεῖ κανεὶς τὸν ἐαυτὸ τοῦ ἥδη θύμα μιᾶς παράνομης συμπεριφορᾶς ἢ ἐνδεχομένως νὰ γίνῃ θύμα) εἶναι ἓνας λόγος ποὺ συντελεῖ στὴν κίνησιν τῶν μηχανισμῶν τοῦ ἐξειδικευ-

τά ἀντικίνητρα πού ἀποτρέπουν ἀπό αὐτήν.
—ἀπό τίς παραστάσεις πού ἔχουν οἱ παραπέμψοντες
στά ὄργανα τοῦ κ.ε. γιά τὸ ἐγκλημα, τὸν ἐγκλη-
ματία ἢ γιά τὴν ἀποστολὴ τοῦ κάθε ὄργάνου τοῦ
κ.ε.

Μ' αὐτά τὰ φαινόμενα τῆς «ὀρατότητας» καὶ τῆς
«παραπομπῆς» ἐγγίζουμε τὸ καυτό σημεῖο τῆς με-
λέτης τὸν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε.

Β. Τὸ σύστημα τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης ἢ τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς ἐγκληματικότητας

Ἐδῶ καὶ ἓνα αἰῶνα περίπου, γινόμαστε μάρτυ-
ρες ἑνὸς τρελλοῦ πολλαπλασιασμοῦ τὸν μῶσον εἰ-
δικῆς μεταχείρισης στό χώρο τοῦ κ.ε. τῆς ἀποκλί-
νουσας συμπεριφορᾶς. Βλέπουμε νὰ ἐμφανίζονται
ὅλο καὶ νεώτεροι μηχανισμοὶ ἐλέγχου. Στὴν ἀρχή,
αὐτὸ θεωρήθηκε σὰν βαθμιαία ὑποκατάσταση νέων
ἡπιωτέρων μορφῶν κ.ε. (ὅπως εἶναι ἡ πρόληψη στό
χώρο τοῦ ἐγκλήματος) στίς παλαιότερες ἀυστηρά
κολαστικές μεθόδους τοῦ παρελθόντος. Ἐν τού-
τοις, ἡ προσεκτικότερη παρατήρηση φέρνει στό
φῶς ὅτι οἱ ἐπιλεγόμενες «καινούργιες» μορφές κ.ε.
εἶναι συχνά θυγατέρες τὸν παλαιότερων καὶ ὅτι αὐ-
τὴ ἡ συγγένεια δὲν εἶναι χωρὶς σημασία. Τόσο μάλι-
στα, ὅσο στὴν πράξη δὲν ὑπάρχει ὑποκατάσταση
ἀλλὰ σὺν ἄρνηση παλαιῶν καὶ νεωτέρων μεθόδων: ἡ
μεταχείριση τὸν ἐγκληματιῶν σ' ἀνοικτὸν χώρο δὲν
ἀδειάζει τίς φυλακές, οὔτε τὰ προληπτικά προ-
γράμματα καταργοῦν τίς δικαιοδοσίες γιά τούς ἀ-
νηλίκους, οὔτε ἡ ψυχιατρικὴ τοῦ τομέα κλείνει τὰ
παλιὰ ψυχιατρικὰ καταστήματα... Ὁ καρκίνος ἔ-
στι ἀπλῶνεται παντοῦ... Καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ τοῦ
αὐξανομένου καταμερισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐργα-
σίας, τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπόκλισης ἀπὸ τίς νόρμες,
μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καταλάβουμε τὸ ἐνδιαφέρον πὺ
παρουσιάζει σήμερα ἡ σπουδὴ τῆς γενεαλογίας αὐ-
τὸν τὸν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε.⁶⁴

Παρόληθα ὅμως μ' αὐτὴ τὴ σπουδὴ τὰ ὄργανα
αὐτά τοῦ κ.ε. ἀπαιτοῦν μιά πιο προσεκτικὴ ἐξέτα-
ση τῆς λειτουργίας τους πὺ μπορεῖ νὰ πάρει τίς ἐ-
ξῆς τρεῖς διαστάσεις:

1. Τῇ μελέτῃ τὸν προκατασκευασμένων πληθυ-
σμών.⁶⁵ Τὸν πληθυσμῶν δηλαδὴ πὺ καλοῦνται νὰ

μένουν κ.ε. Ἀντίθετα, στὴν περίπτωση πὺ κανεὶς δὲν αἰσθάνε-
ται νὰ θίγεται ἄμεσα ἀπὸ μιά παράνομη συμπεριφορά (ὅπως
συμβαίνει στίς περισσότερες περιπτώσεις τοῦ ὀργανωμένου ἐν-
κλήματος ἢ τοῦ ἐγκλήματος τὸν συναλλαγῶν), οἱ πιθανότερες
παραπομπὲς στό ὄργανο τοῦ κ.ε. μειώνονται κατὰ πολὺ.

64. Βλ. α) Foucault, *op. cit.* β) Lascoumes, P., *Prévention et contrôle social*, Genève - Paris, Médecine et Hygiène - Masson 1977. c) Fourquet, F., et *Les équipements du pouvoir*, Paris UCE. 1973. d) Deyon P., *Le temps des prisons*, Lille, éd. univ. 1975.

65. Ἀπὸ τῇ μελέτῃ τὸν γαλλικὸν στατιστικὸν προκύπτει ὅτι
συνήθως τὸ «τελικὸ προϊόν» τοῦ συστήματος τῆς ΠΔ—ἐκεῖνος
κατὰ τὸ ὅποιον ἀπαγγέλληκε καταδικαστικὴ ἀπόφαση ἢ καλύ-

ἐνσαρκιώνων τὸ στερεότυπο τοῦ ἐγκληματία ἢ ὁ-
ποιοῦδήποτε κοινωνικά ἀπαράδεκτου τύπου ἀν-
θρώπου.

2. Τῇ μελέτῃ⁶⁶ τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ
συστήματος τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης στά ἐπιπε-
δα τῆς ἀστυνομίας-εἰσαγγελίας-δικαστικῶν ἀπο-
φάσεων καὶ στὴ σχέσι τὸν ἐπιπέδων αὐτῶν μεταξὺ
τους.

3. Τέλος, καὶ κυρίως, τῇ μελέτῃ τῆς ἀνακατα-
σκευῆς τοῦ ἀντικειμένου.⁶⁷

Ἀπὸ τὴν πρώτη ὕλη πὺ διαθέτει (εἴτε ἀπὸ δικὴ
τοῦ πρωτοβουλία εἴτε ἀπὸ παραπομπή) ἓνα ὄργανο
κ.ε. προβαίνει σὲ μιά ἐπιλογὴ καὶ μιά σταδιακὴ κα-
τασκευὴ τοῦ τελικοῦ ἀντικειμένου του. Σ' αὐτὴ τῇ
διαδικασίᾳ κατασκευῆς τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ὑπει-
σέρχονται κάθε στιγμὴ ὅχι μόνο ἰδέες πὺ οἱ ἄλλοι
ἔχουν γιά τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἀλλὰ καὶ οἱ παραστά-
σεις πὺ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ὄργανο τοῦ κ.ε. ἔχει γιά τὴν
κοινωνικὴ τοῦ λειτουργία (ἐπαγγελματικὴ ἰδεολο-
γία τὸν ὀργάνων τοῦ κ.ε.).

Ὡστε, καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, ἡ γνώσι τὸν ἰδεο-
λογικῶν μηχανισμῶν τὸν «παραστάσεων» πὺ
σχηματίζουν καὶ τὸν «στάσεων» πὺ παίρνουν τὰ
ὄργανα τοῦ συστήματος τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης
ἀπέναντι σὰ κοινωνικά φαινόμενα, ἐνδιαφέρει ἐ-
ξαίρετικά γιά τὴ διαφώτισι αὐτοῦ τοῦ τμήματος
τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι αὐ-
τὲς οἱ «παραστάσεις» πὺ σχηματίζουν τὰ ὄργανα
τοῦ κ.ε. γιά τὸ ἐγκλημα, τὸν ἐγκληματία, τὴν ἴδια
τὴν κοινωνικὴ τους ἀποστολὴ καὶ πὺ ἐπηρεάζουν
σημαντικά τὴ λειτουργία τὸν διαδικασιῶν τοῦ κοι-
νωνικοῦ ἐλέγχου, δὲν εἶναι αὐθόρμητες. Κατὰ κά-
ποιο τρόπο, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ δομὴ τὸν ἐξειδικευ-
μένων ὀργάνων τοῦ κ.ε., ἀπὸ τὴ λειτουργία τους,
κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν παραγωγή τους. Στίς ἰδεολο-
γικὲς κατασκευὲς πάνω στὴν ἐγκληματικότητα,
διαπιστώνει κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυρῶν στερεοτύ-
πων πὺ στηρίζονται στὴν παραγωγὴ τυπικῶν εἰκό-
νων τοῦ ἐγκληματία καὶ τῆς ἐγκληματικότητας.
Παρατηροῦμε, ἐπίσης, ὅτι τὰ ὄργανα «ἰδεολογικῆς

τερα ἐκεῖνος πὺ ἐκτίει ποινὴ στίς φυλακές—ἀντιστοιχεῖ σὲ μιά
ὀρισμένη μερίδα τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ: πρόκειται γιά ἄνδρα,
νέο, συχνότερα ἄλλοδαπὸ, πὺ ἀνήκει σὲ μιά ὑποκατηγορίᾳ τῆς
μικροσυντικής τάξης (μικροεπιχειρηματίες) ἢ στὴν κατηγορίᾳ
τῆς ἐργατικῆς τάξης. Βλ. γιά περισσότερα στοιχεῖα Robert, Ph.
Abusson de Cavarley, B., Godefroy, Th., *Statistiques criminelles et analyse du système pénal: réflexions conceptuelles et hypothèses d'analyse*, Lyon, Colloque ouest-européen du CNPS sur «connaissance de la justice pénale», 1977, ronéo.

66. Στὴ μελέτῃ αὐτὴ ἔχει κυριολεκτικὰ ἐπενδύσει ἡ νεοβερπε-
ριανὴ ἀμερικανικὴ κοινωνιολογία. Γιά γαλλικὴ βιβλιογραφία,
βλ. τὸ πρόσφατο βιβλίον τοῦ Herpin, N., *L'application de la Loi*, Pa-
ris, Seuil, 1976.

67. Robert, Ph., Lambert, Th., Faugeron, C., *Image du viol collec-
tif et reconstruction d'objet*, Genève, Paris, Médecine et Hygiène-
Masson, 1976.

άποικιοποίησης» τροφοδοτούνται από τόν ίδιο μηχανισμό μέσ' από τόν οποίο τά όργανα του κ.ε. κατασκευάζουν τελικά τό αντικείμενό τους. "Όπως έχει ήδη γραφεί, από τά στοιχεία πού αποτελούν τήν πρώτη ύλη της άστυνομίας, της εισαγγελίας, της δικαιοσύνης, γίνεται μία επιλογή μέ αποτέλεσμα άλλα στοιχεία νά άπορρίπτονται καί άλλα νά διατηρούνται. Αυτά πού διατηρούνται, άνακατασκευάζονται μέ γνώμονα τήν έσωτερική λογική κάθε όργάνου. "Ετσι, ή παρέμβαση του έξειδικευμένου όργάνου (στό πρόσωπο του άστυνομικού, εισαγγελέα, δικαστή) πού στήν πραγματικότητα εξαρτάται τόσο από έξωτερικές, άντικειμενικές συνθήκες (όρατότητα της πράξης, παραπομπή), όσο καί από ύποκειμενικές (παραστάσεις εκείνων πού τροφοδοτούν τήν Ποινική Δικαιοσύνη μέ πρώτη ύλη) —συνθήκες πού μέ τή σειρά τους εξαρτώνται σέ μεγάλο βαθμό από τή θέση του αντικειμένου της παρατήρησης μέσα στήν κοινωνική ιεραρχία —εμφανίζεται σάν ή μόνη βαρύνουσα καί μοιραία. Καί τό έγκλημα, τελικό προϊόν της λειτουργίας των μηχανισμών της λειτουργίας του κ.ε., «ξεπηδάει από τό σκοτεινό θάλαμο της δικαιοσύνης» σάν τό όρατό αποτέλεσμα μιάς διαδικασίας παραγωγής πολύ πιο συνθετής καί πολύπλοκης άπ' όσο μπορεί νά υποθέσει.

Καταλαβαίνει κανείς λοιπόν τή σημασία πού αυτό τό «προϊόν» θά έχει γιά τήν αναπαραγωγή των παραστάσεων του έγκληματίας, του έγκληματος καί του κοινωνικού έλέγχου στή συνέχεια. "Ακόμα, γίνεται κατανοητή καί ή σημασία πού έχει ή μελέτη όλων αυτών των μηχανισμών —στήν ιδεολογική τους κυρίως διάσταση γιά τή σωστή τοποθέτηση του έγκληματικού φαινομένου.

"Όστε, τά έξειδικευμένα όργανα του κ.ε., παρά τήν εξέλιξη τους από τόν XIX αιώνα καί πέρα, έχουν περιορισμένη θέση στήν όλη διαδικασία του έλέγχου. Στήν πραγματικότητα, ό ρόλος τους περιορίζεται σ' αυτόν του έμμεσου ρυθμιστή του κ.ε. στό μέτρο πού τά προϊόντα τους (έγκλημα-έγκληματίας) τροφοδοτούν τό λόγο (discours) πάνω στήν έγκληματικότητα καί τόν έγκληματία, καί στό μέτρο πού μέ τήν ιδεολογική αυτή παραγωγή τους διαμορφώνουν τις άντιλήψεις, τις εικόνες, τις παραστάσεις καί τις στάσεις του συνόλου των όργάνων του άφανους κοινωνικού έλέγχου.

"Ετσι, κλείνει ό κύκλος του κοινωνικού έλέγχου καί έπαλθνεται ή άποτελεσματικότητα της νόρμας μέ τό πέρασμα μέσα από τά διάφορα είδη όργάνων (άφανή-εμφανή) καί μέσα από τή λειτουργία των ιδεολογικών μηχανισμών.

"Ανακεφαλαιώνοντας, θά ήθελα νά τονίσω πόσο σημαντική είναι, μέσα στά πλαίσια της μελέτης του κ.ε., ή έρευνα των ιδεολογικών μηχανισμών, όπως είναι οι παραστάσεις καί οι στάσεις άπέναντι στα φαινόμενα:

—Πρώτ' άπ' όλα, γιατί ή θεσμοθέτηση της νόρμας (καί στήν περίπτωση ή άναγωγή μιάς συμπεριφοράς σέ έγκληματική) θέτει τό πρόβλημα της «πρόσληψης» της νόρμας, πού δέν μπορεί νά μελετηθεί παρά σ' αυτό άκριβός τό έπίπεδο.

—"Υστερα, γιατί οι διαδικασίες του κοινωνικού έλέγχου συντελούνται κατά κύριο λόγο έξω από τήν επέμβαση έξειδικευμένων όργάνων καί εξαρτώνται, έπομένως, κατά πολύ από τούς ιδεολογικούς μηχανισμούς.

—"Αλλωστε, ή παρέμβαση αυτών των έξειδικευμένων όργάνων προϋποθέτει συνήθως μία παραπομπή πού προσδιορίζεται, μερικά τουλάχιστον, από τό παιχνίδι των παραστάσεων καί των στάσεων.

—"Αλλά καί στήν έσωτερική λειτουργία των έξειδικευμένων όργάνων του κ.ε. βλέπουμε αυτή τήν επίδραση των ιδεολογικών παραγόντων —ιδιαιτέρως μάλιστα στή φάση της άνακατασκευής (έγκλημα-έγκληματίας) του αντικειμένου.

Τέλος, τό τελικό προϊόν του κ.ε. τροφοδοτεί τό δημόσιο λόγο πάνω στήν έγκληματικότητα καί τόν έγκληματία, πράγμα πού άποτελεί έπιχείρηση ιδεολογικής παραγωγής.

"Αν σ' όλα αυτά προσθέσουμε ότι αυτός καθαυτόν ό έλεγχος άποτελεί μία πράξη έξουσίας, ότι πρέπει νά άνήκει κανείς στους κοινωνικά ισχυρούς γιά νά μπορεί νά έλέγχει καί ότι ή έπιτυχία του κοινωνικού έλέγχου συμβάλλει στή διαιώνιση της κοινωνικής κυριαρχίας, γίνεται φανερό ότι ό κοινωνικός έλεγχος έχει μία βασική ιδεολογική διάσταση πού δέν είναι δυνατό ν' άγνοηθεί κατά τή μελέτη του.

Μέ τις σκέψεις αυτές πάνω στή μελέτη αυτών των μηχανισμών πού δίνουν στήν έγκληματολογία καινούργιο πεδίο έρευνας, κλείνω τήν προσπάθεια αυτή της σύντομης έπισκόπησης των έγκληματολογικών προβληματισμών, προσθέτοντας μόνον ότι ή συνειδητοποίηση της βαρύτητας του ρόλου μιάς έπιστήμης πέραν άναγκαστικά μέσα από τή γνώση του κοινωνικού καί πολιτικού χώρου, όπου ή έπιστήμη αυτή ζει καί δρά. Αυτό βέβαια οδηγεί σέ μία έγκληματολογία περισσότερο κοινωνιολογική.

"Επίσης, συνεπάγεται καί κάποια δέσμευση ή στράτευση, αλλά όπως ό Martin Nicolaus⁶⁸ έχει πει: «What kind of science is this, which holds true only when men hold still?». Γιά μία σωστή έπιστημονική θεώρηση του έγκληματικού φαινομένου χρειάζεται ν' άντιμετωπίσει κανείς τόν άνθρωπο στήν κίνησή του μέσα στό χώρο καί τό χρόνο.

68. Nicolaus, Martin (1969), «The Professional Organization of Sociology: A View from below», *Antioch Review*, Fall, σελ. 375-387.